

Svein Amund Åstebøl Hansen

«Den unge herren har en ond natur»

Hertug Kristian og visekongedømmet i Norge:
1507-1513

Masteroppgave i MLHIST

Veileder: Erik Opsahl

Mai 2019

Svein Amund Åstebøl Hansen

«Den unge herren har en ond natur»

Hertug Kristian og visekongedømmet i Norge:
1507-1513

Masteroppgave i MLHIST
Veileder: Erik Opsahl
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Takk, pappa.

Få har uttrykt sin stolthet over meg på et like inderlig og oppriktig vis.

Derfor vet jeg at du også ville vært stolt av meg nå. Uansett hvor elendig oppgaven ender opp med å bli.

Måtte minnet om deg aldri gå tapt.

Min mor og søster fortjener en stor takk.

I fem år har dere sett altfor lite til meg.

Takk for støtten. Takk for ros. Takk for kjeft. Takk for forståelsen. Takk for alle samtalene. Takk for flyttehjelp. Takk for at *dere er dere*. Takk.

Jeg vil også rette en stor takk til min kjæreste, Rebekka.

Takk for at du har fått meg til å le og smile det siste året, til tross for at både Studentenes Fredspris og hertug Kristian til tider har stjålet ditt velfortjente rampelys. Alle stundene og kaffepausene på Dragvoll har fungert som fluktveier ut av en til tider kaotisk periode. Takk for at du også har hjulpet meg med å sortere tankene og se ting i et nytt lys. Takk for alle gangene du muntret meg opp da jeg innså at teksten kanskje ikke ble slik jeg ønsket.

Sist vil jeg få takke professor Erik Opsahl. Min veileder på både bachelor-og masteroppgaven. Takk for grundige, dønn ærlige og meget direkte tilbakemeldinger. Takk for konstruktiv kritikk og tålmodighet med mine uoversiktlige og altfor vidtfavnende utkast.

Din dyptgående kunnskap om perioden har vært til stor inspirasjon.

Trondheim
15.05.2019

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1	
1.1 Innledning	5
1.2 Presentasjon av problemstilling	6
1.3 Kildegrunnlag, metode og valg	6
1.4 Historiografi	7
1.4.1 <i>Personen Kristian</i>	8
1.5 Profesjonsrelevans	9
Kapittel 2	
2.1 Bakgrunnen for Kristians visekongedømme	11
2.2 Hovedtrekk ved visekongedømme	13
2.3 Utviklingen i Sverige 1500-1513	15
2.3.1 <i>Det svensk-norske forholdet</i>	16
2.4 Det norske aristokratiet – motstandsdyktige?	18
2.4.1 <i>Norske adelsmenn under visekongedømme</i>	21
2.5 Forholdet til erkebiskopen	22
Kapittel 3	
3.1 Aksjonen mot hamarbiskopen: Tilknytningen til Sverige	25
3.2 Visekongedømme 1507 -1509: Et anspent naboskap	27
3.2.1 <i>Svensk agitasjon og en presset riksforsstander</i>	30
3.3 Visekongedømme 1510-1513: Krig og «væraktige huskarler»	31
3.3.1 <i>Opprustning og tofrontskrig</i>	33
Kapittel 4	
4.1 Konklusjon.....	37
Litteratur og kilder	41

Kapittel 1

1.1 Innledning

«Den unge herren har en ond natur». Disse ordene tilhørte herr Arvid Siggesson og var myntet på hertug Kristian da han for alvor lot vedkjenne seg sine maktpolitiske ambisjoner overfor det norske riket. Arvid Siggesson var prest i Mora og tilhørte kretsen rundt den svenske riksforsanderer som var kritiske til den danskdominerte Kalmarunionen.

Den politiske situasjonen i Norden var på begynnelsen av 1500-tallet preget av stridighetene i kjølvannet av det svensk-norske opprøret mot kong Hans. Opprøret, fulgt av svenske innfall og svensk agitasjon viste unionsmonarken at Norge var i stand til å bryte ut av unionen og i stedet alliere seg med Sverige, og på den måten rive unionen i fra hverandre for godt.

Det var derfor nødvendig med en handlekraftig person til å kontrollere Norge. Kong Hans valgte derfor å sende sin sønn, den unge hertug Kristian, til Norge senhøsten 1506. I løpet av drøye seks år, fra 1507 til 1513, fungerte Kristian som visekonge i Norge, og klarte å sikre riket for dynastiet militært og politisk. Kong Hans mente nok at perioden også kunne fungere som en god øvelse for den kommende kongen.

Over flere år var Kristian den sentrale politiske figuren i Norden, både under hans regjeringstid, årene i eksil og i fangenskap.¹ Visekongedømmet markerte også for første gang på over 100 år et medlem av kongefamilien oppholdt seg permanent i det norske riket.² Under visekongedømmet utnyttet hertug Kristian sine fullmakter på en måte som uttrykte forakt for norsk konstitusjonell tradisjon, og hans fremferd bidro til å skape et tyrannisk bilde av ham som senere festet seg hos datidens motstandere og i historieskrivingen.³

Hans maktsentralisering skjedde under en virkeliggjørelse av et autokratisk regjeringssideal og var preget av en anti-aristokratisk linje.⁴ Et utslag av denne politikken var å plassere pålitelige danske høvedsmenn på borgene, og ved å ikke sammenkalle riksrådet fikk det fatale konsekvenser for de norske institusjonene og rikets statsforvaltning.

Politisk ønsket Kristian å skape sterkt nordisk unionskongedømme, med økonomiske frie tøyler fra adelen og på lengre sikt gjenopprette Kalmarunionen under en sterk kongemakt.⁵ Men i sin regjeringstid, både som visekonge i Norge og som konge i de tre nordiske rikene, sto Kristian midt i hendelsene som førte til den endelige oppløsningen av Kalmarunionen.

Da perioden som visekonge var over hadde Kristian klart å knytte Norge tettere til Danmark, og nøytralisert kreftene som arbeidet for en politisk allianse med Sverige. Likevel kom det anspenne forholdet til Sverige for alvor til å prege Kristians visekongedømme.

---

¹ Hamre, 1998: 196-234

² Hamre, 1971: 275

³ https://nbl.snl.no/Christian_2 (hentet 27.3.2019)

⁴ Albrechtsen, 1997: 280

⁵ Albrechtsen, 1997: 277

1.2 Presentasjon av problemstilling

Tidsperioden masteroppgaven dekker er en brytningstid for Kalmarunionen.

Som følge av unionskongedømmets mål om å gjenopprette Kalmarunionen, ble det satt inn store ressurser for å sikre Norge og vinne Sverige for unionen. Krigen som fulgte førte til fraksjonsdannelser i det svenske riksrådet og et vedvarende ambivalent forhold til unionen. Ved å se på hertug Kristians forhold til svenskene i lys av unionskampen, er målet å avdekke nye sider av visekongedømmet som ikke har vært i fokus i tidligere forskning. Dermed blir oppgavens hovedproblemstilling:

Hvordan påvirket forholdet til Sverige hertug Kristians politikk som visekonge?

På bakgrunn av problemstillingen kan vi også formulere et argument:

Da hertug Kristian hadde sikret den politiske makten i Norge, utnyttet han farens krigføring og de interne stridighetene i Sverige til å eliminere mulighetene for en svensk-norske tilknytning en gang for alle. Følgelig ble hertug Kristians forhold til Sverige definert av både senmiddelalderens sosioøkonomiske forutsetninger, visekongens politiske evner, og den overordnede unionskampen.

1.3 Kildegrunnlag, metode og valg

I oppgaven har jeg har brukt diplom trykt i Diplomatarium Norvegicum. De fleste diplomene av interesse er utferdiget i Oslo, Akershus, Bergen og Nidaros, samt Sverige da brevene i Sturearkivet også er trykket i DN.

Å tyde det gamle språket var en utfordring, men de korte beskrivelse på bokmål ved hvert brev bidro til å forstå konteksten bedre. Etter å ha konsentrert meg om et felt av interesse og en avgrenset problemstilling gikk jeg systematisk gjennom diplomene i perioden 1507-1513, årene hertug Kristian fungerte som norsk visekonge.

Jeg valgte å ikke besøke et arkiv. Det falt seg ikke naturlig da alt av det interessante materialet allerede er trykt og digitalisert, samtidig som kapasiteten og det snevre tidsaspektet jeg hadde å jobbe ut fra gjorde et slikt besøk vanskelig.

For å analysere Kristians forhold til Sverige i perioden 1507 til 1513, må enkelte utenrikspolitiske forhold studeres. Jeg har derfor valgt å fokusere på de interne forholdene i Sverige for å undersøke hvordan det kan ha påvirket Kristians politikk. Spesielt har stridighetene mellom riksføreren og det nasjonale partiet vært av interesse da det kan bidra til forklare Kristians politikk.

Måten Kristian forholder seg til farens krigføring er også viktig for å forstå hans politiske valg, og hvordan det kommer til uttrykk i forholdet mellom visekongedømmet og Sverige. Jeg valgte også å avgrense undersøkelsen ved å se på den svenske agitasjonen, hertug Kristians militære bidrag til kong Hans' krigføring mot Sverige og behandlingen av biskop Karl av Hamar. I tillegg vil Kristians forhold til erkebiskopen, det svensk-norske forholdet og det norske aristokratiets rolle belyses for å kunne besvare problemstillingen. Det sistnevnte har fått stor plass i oppgaven fordi det er relevant å forstå høyadelens utsatte posisjon i møte med Kristian politiske tiltak.

Det er ikke skrevet mye spesifikt om hertug Kristians forhold til Sverige under visekongedømmet. Derfor har litteraturarbeidet til dels vært krevende, og jeg måtte tidlig ta et valg på hvilke spesifikke aspekt jeg ville fokusere på.

I undersøkelsen har jeg hentet ut relevant litteratur fra tidligere forskning. Lars Hamre og Lars Olof-Larsson er sentrale forfattere. I tillegg har arbeidet til Esben Albrechtsen, Ole Georg Moseng mfl., Erik Opsahl, Sverre Steen, Steinar Imsen, Øystein

Rian, Jerker Rosén og det arkaiske bidraget til danske Carl Ferdinand Allan også blitt undersøkt.

1.4 Historiografi

Norske historikere har vært mer kritiske til hertug Kristians visekongedømme og senere kongegjerning på grunn av nådestøtet han ga det norske riksrådet. Historikerne har vært samstemte i at dette på lang sikt førte til selvstendighetstapet og - fra et norsk ståsted - en utelukkende negativ institusjonell utvikling.⁶ Det er en nokså bred enighet om konsekvensene av hertug Kristians opphold i Norge. Til tross for det har flere norske historikere fått et mer nyansert og positivt syn på de politiske idéene han stod for.

I Sverige var Kristian, spesielt etter det stockholmske blodbad og unionskampen, tyrannen selv - Kristian Tyrann, både i tradisjonen og historieskrivingen. Likevel har flere svenske historikere prøvd å nyansere dette synet ved å påpeke de åpenbare interne stridighetene mellom riksforsandere og det svenske riksrådet som årsaken til deres sårbarhet overfor unionsmakten. Moderne svenske historikere, blant annet Lars Olof-Larsson, har ment at dette ga kongemakten en mulighet til å påvirke den politikken som ble ført i Sverige. Erik Lönnroths skille mellom regimene regale og regimene politicum bidro til et nytt perspektiv i forskningen på maktkampen i unionen.⁷ Her ble hertug Kristians visekongedømme sett i lys av hans ambisjoner om å vinne Sverige for dynastiet på bekostning av et sårbart og sterkt splittet svensk riksråd.

I Danmark har historieskrivingen for det meste vært todelt. Den eldre historieskrivingen var preget av en "adelskritisk" tradisjon, men ble senere erstattet med en oppvurdering av hertugen hos senere danske historikere. I flere danske historieverk, blant annet i Carl Ferdinand Allens *De tre nordiske Rigers Historie 1497-1536*, er Kristian den sentrale figuren i hendelsene som preger perioden.⁸ Han skrev utfyllende om visekongedømmet og de ulike alliansene som sto i opposisjon til danskene eller støttet det svenske partiet. Senere historikere har i stor grad benyttet seg av Allens dyptgående kildekunnskap.

For Allan og flere senere danske historiske måtte hendelsene forstås ut fra et nordisk perspektiv. Det førte til kritikk, spesielt fra svensk side, da historieskrivingen skulle være nasjonal.⁹ Likevel har den moderne danske historieskrivingen om Kristian i senere tid vært positiv; unionspolitikken, lovgivningen og hans borgervennlige politikk. I dansk historie sto han som en progressiv politiker i takt med framstegene han selv assosierte seg med. Men allerede på Kristian tid ble hans virke vurdert positivt. I den såkalte Ørnevisen ble Kristian fremstilt som den beskyttende ørnen for småfuglene, folket, mot haukene, altså adelen.

Den nordiske historieskrivingen har nesten unisont vurdert visekongedømmet som en forlengelse av kong Hans' politikk, der kontrollen over Norge skulle sikres, og Sverige vinnest tilbake for unionen. Likevel har de fleste moderne, kildekritiske granskinger for det meste fokusert på enkelthendelser, og forsket på visekongedømme gjennom sin egen samtid. Det være seg møte med Sigbrit og Dyveke, angrepet på den

---

⁶ Hamre, 1971: 234

⁷ Lönnroth, Erik. *Sverige och Kalmarunionen*. 2. utg. Göteborg: Akademiforlaget, 1969: Dekker perioden fra møtet i Kalmar til striden mellom Karl Knutsson Bonde og Kristian I, den første oldenborger.

⁸ Hamre, 1998: 91

⁹ Hamre, 1998: 89

norske kirke, tilsidesettelsen av det norske riksrådet og behandlingen av biskop Karl av Hamar.

Det sistnevnte har i både norsk historieskriving, men også i dansk og svensk tradisjon, blitt tolket som et tidlig tegn på Kristian som en skruppelløs og opportunistisk fyrste, uten farens realpolitiske evner. Til tross for det er det skrevet påfallende lite om hertug Kristians politiske valg i det definerende forholdet mellom Sverige og visekongedømme.

1.4.1 Personen Kristian

Ved hans Fødsel, siger Sagnet, skede der dog Tegn, som varslede om de kommende Begivenheder, hvori han skulde spille en Rolle. Han graat høilydt i Moders Liv, heder det, og da han kom til Verden, holdt han sin høire Haand fast tilknyttet; da man aabnede den, fandtes den fuld af Blod.¹⁰

Den unge danske prinsen var unik. I nordisk historie finnes det knapt en sentral politisk personlighet som i samtid og ettertid har fått et like variert omdømme. Han var svogeren til selveste Karl V, den tysk-romerske keiseren, og regjerte på samme tid som Henrik VII.

Det finnes flere samtidige portretter av ham som viser en ettertenksom og alvorlig fyrste. Stikkene viser et kraftig og strengt ansikt, med hodet dekket av krøllete svart hår og ansiktet bærende på et helskjegg. Kristian ble av sin samtid sett på som en vakker mann. Den tyske mesteren Albrecht Dürer malte kongen på hans eksilferd mot Nederland i 1521.¹¹ Maleriene viser en annen fyrste enn kobberstikkene. Her fremstilles Kristian en ettertenksom fyrste. De små øynene ser spørrende, nesten undrende ut. Ansiktet er avlangt, med fremstående kinnbein og en krokete nese.¹²

Kristians rolle som visekonge må sees i sammenheng med hans motsetningsfylte personlighet. Historikere har hengt seg opp i fremstillingen av Kristian som «den typiske renessansefyrste»¹³ i machiavellistisk stil. En maktkåt fyrste som både var hensynsløs og egenrådlig. Han hadde heller ikke arvet sin fars politiske kløkt og nøkternhet. Likevel skal han ha vist stor omtenkksomhet for den «menige mann» og vist omsorg for sine nærmeste.¹⁴

Under sitt opphold i Norge traff han to kvinner som skulle komme til å prege livet hans. Den hollandske kvinnen Sigbrit Willoms, og hennes datter Dyveke. Under et ball i Bergen danset han for første gang med Dyveke, som han utviklet et nært kjærlighetsforhold til.

Hans romantiske forhold til Dyveke var noe mer enn en kongelig døgnforelskelse, «det var eller ble et vakkert og harmonisk kjærlighetsforhold som vi ikke kjenner noen mislyd i».¹⁵ Men som den danske 1500-talls historikeren Arild Huitfeldt skrev, forårsaket den dansen at han siden danset vekk alle de tre riker.¹⁶ Disse kvinnene fra borgerskapet i Amsterdam skulle siden følge den unge hertugen både til Oslo og senere København,

---

¹⁰ Øverland, 1891:210

¹¹ Hamre, 1998: 97-98 Maleriet er plassert på forsiden av denne oppgaven.

¹² Hamre, 1998: 99

¹³ Albrechtsen, 1997: 277

¹⁴ Albrechtsen, 1997: 277

¹⁵ Steen, 1935: 51

¹⁶ Moseng m.fl, 2007: 280

der Sigbrit kom til å fungere som Kristians hovedrådgiver - til stor forbitrelse fra den danske adelen.

Hertug Kristian ble tidlig utpekt som kong Hans' naturlige etterfølger. Han valgte å plassere sønnen hos Hans Bogbinder, en av Københavns mest fremstående kjøpmenn. Her ble han oppdratt, og det er stor grunn til å tro at farens bestemmelser formet den unge prinsen. I sin barndom fikk han en «tyst videnskabsmand» til lærer som skal ha lært han latin. Som samtidige fyrster behersket Kristian også språk, satt godt til hest, og kunne føre sverdet på en verdig måte.¹⁷

Kristian var en god skytter med både bue og borse, glad i å jakte, og interessert i både hunder og hester. Som fri mann var han glad i kvinner og det gode selskap, men nokså måteholden. Mot slutten av fangenskapet på Kalundborg skal han ha drukket oftere.¹⁸ Kristian levde et langt liv til tiden å være, og døde i en alder av 78 år.

1.5 Profesjonsrelevans

Denne masteroppgaven er del av en profesjonsrettet lektorutdanning, og i dette delkapittelet redegjøres masteroppgavens profesjonsrelevans.

Vi kan ta utgangspunkt i to kompetansemål fra de studieforberedende linjene på VG2 og VG3: Elevene skal kunne «gjøre rede for et utvalg av sentrale økonomiske, sosiale, politiske og kulturelle utviklingstrekk i middelalderen»¹⁹ og «presentere en historisk person og drøfte hvordan samtidige ideer og samfunnsforhold påvirket denne personens tenkemåter og handlinger».²⁰

Skolens mandat er å gjøre elever til gode samfunnsborgere. Dersom de skal «ønske å være en del av, og ta del i fellesskapet»²¹, må en historieforståelse ligge til grunn. Mens samfunnskunnskapen er med å forklare hvordan moderne samfunnsstrukturer fungerer og opererer, er historiefagets rolle å vise hvordan disse er oppstått i lys av historiske hendelser.²²

Kompetansemålene ovenfor gir et godt bilde på både utfordringene og mulighetene ved å undervise middelalderhistorie for skoleelever. Lærerens jobb er først og fremst å utvikle elevenes evne til å tenke kritisk. Det er viktig for å se historiske sammenhenger og forstå utviklingstrekkene i en tidsperiode som for mange føles både fjern og uoversiktlig.

Den historiske perioden som eleven skal undervises i kjennetegnes av store politiske, kulturelle og økonomiske endringer: Kalmarunionens oppløsning, store religiøse omveltninger, tettere handelsintegrasjon, økende økonomiske gevinster fra koloniene og tidlige tegn på strukturene av en moderne stat. Samtidig kan den historiske personen liv og virke, i form av hertug Kristian, brukes for å illustrere perioden og på den måten gjøre de historiske utviklingstrekkene mer håndgripelige for elevene.

I og med at middelalderen kan føles fremmed og distansert for elevene, betyr at læreren i større grad må vektlegge det å tenke historisk og gjøre elevene historiebevisste. I det ligger òg viktigheten av å kunne skape sitt eget narrativ i en ordnet tilstand. Ved å konfigurere fortellingen om seg selv gjennom et narrativ, der både de små og store delene sammenhengene gir mening, bidrar det til å la elevene forstå

---

¹⁷ Øverland, 1891: 210-11

¹⁸ Hamre, 1998: 98-99

¹⁹ Utdanningsdirektoratet, 2009: 4

²⁰ Utdanningsdirektoratet, 2009: 4

²¹ Kvande & Naastad, 2013:106

²² Kvande & Naastad, 2013:107

seg selv i lys av historien; med vissheten om at elevene er i stand til å tilhøre seg selv før man tilhører historien.²³

Det vil si at vi både er produkter, men også produsenter av historie.²⁴ Her ligger forståelsen av at fortiden er og blir en permanent del av vår bevissthet, som påvirker elevenes syn på samfunnet og dets mønstre.²⁵

En slik historieforståelse og oppfatning av tidsaspektet vil bidra til at historiefaget føles mer håndgripelig og at fagets relevans fremstår desto mer tydelig for elevene - uansett om det undervises i middelalderhistorie eller moderne historie. Kompetansemålene er dermed verktøy som læreren kan bruke for å skape en forståelse av fortiden i lys av samtiden og elevenes narrative ståsted. På den måten kan en mer inngripende forståelse av middelalderen, men også samfunnet og dets mekanismer, bygges ut fra et historisk perspektiv.

---

²³ Ricoeur, 1981: 29

²⁴ Karlsson & Zander, 2009: 130-149

²⁵ Hobsbawm, 1997: 23

Kapittel 2

2.1 Bakgrunnen for Kristians visekongedømme

Nordens historie forandret seg for alltid med pestbølgene på 1300- og 1400-tallet. Først og fremst gjennom foreningen av Danmark, Sverige og Norge under én regent i det som har blitt kjent som Kalmarunionen.

Unionskongen tok raskt permanent opphold i Danmark. På grunn av at unionskongedømmets hovedinteresser lå utenfor Norge ble det ikke satt inn ressurser for å styrke den norske innenlandske statsforvaltningen. I stedet ble det bygd ut strukturer som gagnet unionen som helhet. Det førte til at det norske aristokratiet i enda større enn tidligere var nødt til arbeide aktivt for å bevare de innenlandske styringsorganene. Utover 1400-tallet ble også den katolske kirke en tydeligere nasjonal institusjon, da erkebiskopen etterhvert sto frem som en ledende maktpolitiker.²⁶

Politisk var det viktig for unionskongedømme å ha trofaste og lojale menn med kontroll over slott og len. Løftet om å ikke benytte seg av utenlandske menn i de respektive rikenes forvaltning gikk man raskt bort ifra, og motsetningene mellom kongemakten og aristokratiet økte dermed.²⁷

Unionen var lenge betraktet som en institusjon der Danmark dominerte over Sverige og Norge. I lys av det ble de ulike svenske opprørene på 1400-tallet sett på som legitime opprør mot unionskongedømme. Samtidig skiftet svenskenes mellom å hylle unionskongen, søke mot selvstendighet under egne tronkandidater eller befinne seg i politisk uavklart situasjon overfor unionskongedømmet under ulike riksforstandere. Likevel var det åpenbare økonomiske og politiske motsetninger mellom unionskongedømme, en danskledet unionisme og det nasjonale svenske aristokratiet. I det ligger konflikten mellom det Erik Lönnroth beskrev som *regimen regale*, altså en situasjonen der en sterk kongemakt kontrollerte adelen, eller *regimen politicum*, ofte referert til som maktkampen mellom riksrådskonstitusjonalisme og kongemakten.²⁸

For Norges del viste interregnumet 1481 til 1483, før Hans tok over tronen, at det norske riksrådet fortsatt utøvde en viss selvhevdelse. I Halmstadrecessen ble nemlig nye forpliktelser satt for den skjøre Kalmarunionen, og det ble igjen slått fast at rikene skulle være selvstendige med riksrådet i en fremtredende rolle.

For Danmark var det av stor interesse å holde unionen samlet, men da forholdet mellom Sverige og Danmark tilspisset seg ble det å sikre seg kontrollen over Norge svært viktig for unionskongen. I denne perioden var unionskongedømme sterkt førende i den politiske utviklingen. Først ved å styrke unionsmakten innenfor rammene av riksrådskonstitusjonalisme, så ved å forsøke å holde den urolige partneren Sverige i unionen.²⁹

Det er viktig å forstå at senmiddelalderen var politisk og økonomisk krevende periode for Nordens makteliter. Rikene gikk derfor sammen i en union der samarbeidet mellom den innenlandske adelen og kongemakten smuldret opp på bekostning av et

---

²⁶ Moseng m.fl., 2007: 333

²⁷ Moseng m.fl., 2007: 379

²⁸ Lönnroth, 1969

²⁹ Moseng m.fl., 2007: 356-380

styrket nordisk unionskongedømme, der Danmark etterhvert steg frem som den førende part.

Et slikt konge- og maktfellesskap var en forutsetning for det avanserte forvaltningsapparat som ble bygget opp i Norge til tross for begrensede ressurser, og der de innenlandske interessene raskt ble underordnet unionskongens hensyn.³⁰

De første årene av 1500-tallet var preget av store politiske, økonomiske og religiøse omveltninger. Da denne utviklingen akselererte under visekongedømmet hadde den norske makteliten verken ressurser eller tilstrekkelig samhold til å stå imot presset fra kongemakten.³¹ Som følge av at kongen verken lenger var norsk eller basert i landet, ble det vanskelig å opprettholde et levedyktig norsk aristokrati. Unionskongedømmet fikk altså mindre behov for norske adelsmenn, og deres rolle som en riksbærende elite ble mer krevende og utfordrende.

Unionskongedømmet hadde som mål å sikre kontrollen av Norge, og med tanke på Kristians visekongedømme er det interessant å påpeke at stridighetene mellom de nordiske landene på begynnelsen av 1500-tallet i all hovedsak var en kamp om det norske riket. Selv om Norge, grunnet den økonomiske og politiske utviklingen på 1400-tallet var svekket i forhold til Danmark, ville det riket som kontrollerte Norge bli kraftig styrket.³² Det er vi må forstå unionskongedømmets ønske om å sikre seg Sverige, og hertug Kristians bidrag til det fra visekongedømmet.

Sverige var fra 1450-tallet, som de andre nordiske rikene, delt opp i ulike slottslen. Her kjempet stormennene om innflytelse og makt. Samtidig sto maktkampen mellom det svenske riksrådaristokratiet og unionsmonarken, og etter slaget på Brunkeberg i 1471 vant riksførstanderen frem. Dermed tok Sverige enda et stort steg vekk fra unionen.

Riksførstander Sten Sture den eldre styrte, med kun et kort avbrudd, Sverige fram til 1503.³³ Under han søkte svenskene seg mot innenrikspolitiske forsikringer fra kong Hans. Sverige manglet på sin side en sterk makt som kunne samle riket og samle det splittede, svensk aristokratiet, og kong Hans ga store forleninger til Sten Sture i håp om å vinne hans lojalitet i unionskampen.³⁴

Dermed satt riksførstanderen med de beste kortene som gjorde det mulig å gå ut mot kongen ved en senere anledning, samtidig som det ikke fantes flere gode len å tilby de svenske stormennene som hadde støttet unionskongen krav på den svenske kronen, noe som må ha bidratt til å svekke deres lojalitet overfor kong Hans.³⁵

Norsk adelsmenn var i begynnelsen av 1500-tallet tilbøyelige til å søke alliansepartnere som fremmet deres rikspolitiske og økonomiske interesser. I 1501 stod adelsmannen Knut Alvsson³⁶ av adelslekten Tre Roser fram.³⁷ Som svenskene var også han misfornøyd med danskene plassert på norske len, og krevde at disse skulle bli fjernet fra sine posisjoner. Ordbruken var hentet fra opprørsparagrafene i Halmstad- og Kalmarrecessene, og var ment å legitimere opprøret.³⁸

---

³⁰ Moseng m.fl., 2007:412

³¹ Moseng m.fl, 2007: 412

³² Steen, 1935: 29

³³ Moseng, m.fl, 2007: 378-380

³⁴ Moseng, m.fl, 2007: 378-380

³⁵ Moseng, m.fl, 2007: 378-380

³⁶ Knut Alvsson var en av de mektigste verdslige jordeierne i Norge. Han tilhørte et elitesjikt med eiendomsinteresser og slektsforbindelser i hele Norden.

³⁷ Moseng m.fl, 2007: 380

³⁸ Moseng m.fl, 2007: 380-381

Knut Alvsson var en del av en stormannskrets som sto i opposisjon til unionskongedømme. I august 1501 sa denne fraksjonen opp kongens troskap, og innledet et opprør mot kong Hans.³⁹ Oppgjøret som fulgte var senmiddelalderens mest utfordrende periode for unionskongedømmet, ikke minst på grunn av at det var et koordinert svensk-norsk opprør. Det svingte fram og tilbake, men ble til slutt slått ned. Tross lovnad om fritt leide fra Henrik Krummedike⁴⁰ ble Knut Alvssons slått i hjel ved Akershus slott av kongens menn. Etter hans død gikk lufta ut av opprøret, men fra svensk side var opprørsilden ikke slukket. Gjennom aktiv agitasjon og flere innfall prøvde man å binde opp deler av kong Hans' styrker for å unngå at disse ble satt inn mot Sverige.⁴¹

Kong Hans mistet dermed sitt svenske kongedømme, men greide å beholde Norge. Opprøret hadde imidlertid gjort unionskongen klar over at Norge var i stand til å bryte ut av unionen med Danmark, og om mulig alliere seg med Sverige.

Vi må konkludere med at idet Knut Alvsson satset alt - og tapte, ble den direkte konsekvensen at kong Hans fikk øynene opp for hva som kunne skje dersom unionsmonarken ikke strammet grepet om den allerede skjøre Kalmarunionen. Ved å sende sin sønn og tronfølger, hertug Kristian med full kongelig myndighet, var det for å intensivere arbeidet dermed med å sikre Norge for kongemakten og om mulig tvinge Sverige, den urolige partneren, tilbake i unionen.

2.2 Hovedtrekk ved hertug Kristians visekongedømme

Unionskongedømmets reaksjon etter opprøret var en målrettet politikk for å sikre kontrollen over Norge. Et av tiltakene var visekongedømme til tronfølgeren Kristian.

Hertug Kristian ble senhøsten 1506 sendt til Norge med alle de fullmakter verdig en konge. Målet var Oslo og Akershus festning, men av en eller annen grunn ble norgesreisen utsatt, og Kristian ble værende på Båhus festning til over nyttår, før han beveget seg nordover og blant annet stadfestet kong Hans privilegerer for Konghelle.⁴² Hertug Kristian ble møtt av Nils Henriksson og kunne dokumentere sin myndighet med et fullmaktsbrev fra kong Hans.⁴³

I all hovedsak gav kongen den unge hertugen all myndighet til å styre lensvesenet, rettsvesenet og økonomien. Ikke minst kommer det til uttrykk ved at landstvistbrevene ble utferdiget i hans og ikke kongens navn. Det skjedde aldri de gangene kongens utnevnte kanslere eller andre stormenn befant seg i det norske riket, og derfor omtaler normalt historikere denne perioden som hertug Kristians visekongedømmet.⁴⁴

Det rene statsrettslige grunnlaget for hertugens virksomhet i landet var kong Hans' delegasjon av kongemakt, noe som i seg selv var høyst uvanlig da kongens håndfestning ikke hadde noen særskilt plass til kongssønner i statsstyringen. Det var

---

³⁹ https://nbl.snl.no/Knut_Alvsson (hentet 26.4.2019)

⁴⁰ Henrik Krummedikke var en av tidenes største lensherrer i norsk historie og kongens fullmektig ved domsavsigelser. Han er et godt eksempel på en typisk adelsmann med internordiske interesser. Krummedikes og Knut Alvssons familier hadde hatt et fiendtlig forhold i mange år. Som om det ikke var nok mottok Krummedike flere len, delvis på bekostning av Alvsson. Han bidro også i krigføringen mot Sverige og ble utnevnt som kommandant for flåten i krigen mot Lübeck og Sverige. (https://nbl.snl.no/Henrik_Krummedike Hentet 3.3.19)

⁴¹ Moseng m.fl, 2007: 382

⁴² DN VI: 645, jm. Benedictow, 1977: 272

⁴³ Hamre, 1971: 202

⁴⁴ Benedictow, 1977: 271-272

ofte en viss presedens at mulige tronfølgere kunne påta seg styringsoppgaver i fravær av kongen, men en slik delegasjon av makt Hans ga hertug Kristian er ikke sett tidligere, og kan umulig ha hatt hjemmel i den norske håndfestningen. For kong Hans må krisesituasjonen ha gjort det helt nødvendig.⁴⁵

Resultatet av hertug Kristians periode i Norge var svekkelsen av den norske høyadel og kirken som en uavhengig maktfaktor. Det førte til at unionskongedømme strammet grepet om Norge.

Visekongedømme ble for Kristian både en politisk læretid og generalprøve som styrende fyrste. I Norge kunne han føre en selvstendig politikk og ta avgjørelser på egen hånd - selv om kong Hans hadde det siste ordet i de politiske avgjørelsene. Situasjonen i Norge krevde hardhendte tiltak, og hendelsene må ha påvirket han som politiker. Det at hans fremferd fikk resultater, må ha styrket troen på at man kunne oppfylle politiske mål ved bruk av makt.⁴⁶

Hertug Kristians motstandere klarte ikke å demme effektivt opp for tiltakene hertugen og unionsmakten satte inn mot det norske riket. I unionshistorisk sammenheng førte dette til at utviklingen som allerede var i gang fikk fortsette uforstyrret. Følgelig var visekongedømmet med på å akselerere selvstendighetstapet. Under visekongedømme fantes det også for første gang på lenge en innenlandsk statlig institusjon med riksomfattende autoritet. Hertug Kristian personifiserte denne makten.⁴⁷

Han brukte autoriteten til å svekke Norges statsforvaltning og maktinstitusjoner. Gjennom sine militære og politiske tiltak eliminerte han mulighetene for en politisk tilknytning mellom Sverige og Norge, og i løpet av perioden hadde hertug Kristian på omfattende vis skaffet seg politisk, økonomisk og militær kontroll over de norske institusjonene. På alle festninger og på de viktigste lenspostene satt unionskongedømmets lojale menn. Dermed hadde han også kontrollen over de fleste militære styrkene, og riksrådets mulighet til å stable på beina hærstyrker for å konfrontere Kristian var derfor sterkt redusert.⁴⁸

Riksrådet hadde liten påvirkning på det som skjedde under visekongedømme. De tok ikke del i de politiske avgjørelsesprosessene og som øverste domstol ble de presset til side av hertugens nye retterting. I tillegg sto flere medlemmer av riksrådet hertugen nær, blant annet formannen, oslobispen Anders Mus og kansleren.

Hva så med kirken? Siden 1475 hadde erkestolen i Nidaros tilhørt Gaute Ivarsson. Han hevdet en riksrådskonstitusjonalistisk politikk og med sin passive motstand mot Kristians tiltak representerte erkesetet - frem til 1510 - en viss innenlandsk motstandskraft mot den dansk dominansen.⁴⁹

Da kong Hans døde var Kristians periode som visekonge over. Alle tendenser til opprør, enten på grunn av sosial misnøye, skattlegging eller svensk agitasjon, var slått ned på. Opprørslederne fra urolighetene på Hedmarken hadde mistet hodet eller satt i fengsel, og hertug Kristian, med sin handelspolitikk, hadde blidgjort borgerskapet i de største byene. I 1513 var dermed Norge pasifisert og under unionskongedømmets kontroll.

---

⁴⁵ Hamre, 1971: 203

⁴⁶ Hamre, 1971: 234

⁴⁷ Hamre, 1971: 235

⁴⁸ Hamre, 1971: 235

⁴⁹ Hamre, 1971: 236

2.3 Utviklingen i Sverige 1500-1513

Unionskongedømme prøvde forgjeves å trygge herredømme over Sverige, og det var nødvendig å balansere en politikk det svenske rådsaristokratiet så på som hensiktsmessig.⁵⁰

Etter å ha beseiret svenske opprørsgrupper ble kong Hans hyllet som konge i Sverige i 1497 og hertug Kristian hyllet som svensk tronfølger. Kalmarunionen fra 1397 var med andre ord fornyet og igjen stadfestet, med én felles konge for alle tre rikene i unionen.⁵¹ Men igjen viste Sverige seg som en uforutsigbar unionspartner.

En av de fremste stormennene, Svante Nilsson, søkte støtte hos Sten Sture og innledet et opprør mot Hans sommeren 1501.⁵² Den eldre svenske stormannen var blitt utfordret ved at kongens reduserte hans len og dermed hans maktinnflytelse. De svenske opprørerne begrunnet opprøret med kongens ulovlige beskatninger, tilsidesettelsen av svensker på viktige slottslen og at kong Hans ikke hadde etterfulgt sin håndfestning.⁵³

Svante Nilsson ble i 1504 valgt til ny riksforsander etter Sten Stures død. Han kom til å bruke mye tid på stridighetene og de stadige forhandlingene med Danmark. Riksforsanderen kunne regne med støtte både fra kjøpmennene i Stockholm, og til dels bøndene og gruvearbeiderne i Dalarna.⁵⁴

Kong Hans lot de svenske riksrådene velge mellom å akseptere han som konge, eller betale store, årlige tributter. Det siste virket minst frastøtende, men statskassen var snart tom og fraksjonene i riksrådet førte landet nærmere bristepunktet.⁵⁵

De følgende årene vekslet det mellom nye forhandlinger og fredsinitiativ, og man ble enige om ett år med våpenhvile før partene skulle møtes på Kalmar neste sommer.⁵⁶

Året etter kom Hans tilbake med medlemmer av det norske og danske riksrådet. Men representantene til Svante Nilsson kom ikke, og kong Hans satt ned en domstol bestående av danske og norske riksråd som dømte riksforsanderen og syv andre svenske rådsmedlemmer for majestetsforbrytelse i forbindelse med opprøret i 1501. I tillegg fikk flere av Kalmars borgere dødsstraff for deres medvirkning under den svenske erobringen av byen i 1502.⁵⁷

Kalmardommen i 1505 betydde ny krig mellom Sverige, Danmark og Norge, og de første tiårene av 1500-tallet var preget av store omveltninger i Norden. Etter dommen i Kalmar økte svenskene agitasjonen mot Norge for å holde liv i opprøret mot danskene⁵⁸ Men også for å søke støtte i presset mot unionskongedømmet.

I stridighetene mot Sverige var kong Hans' strategi å knipe igjen tilførselen til Sverige og begrense deres eksportmuligheter. Handelsblokaden ble derfor et viktig politisk pressmiddel, og for Sverige skulle det vise seg vanskelig å regjere et rike under blokade, uten normale handelsforbindelser og i en nesten konstant krigstilstand.⁵⁹

Sommeren 1509, i København, møttes derfor partene igjen for å forhandle om fred. Sverige gikk med på å betale 13000 mark i tribut til kong Hans hvert år og ta han

---

⁵⁰ Moseng, m.fl, 2007: 378-380

⁵¹ Taranger, 1917: 213-218

⁵² Det samme svensk-norske opprøret Knut Alvssons deltok i

⁵³ Moseng m.fl, 2007: 379-380

⁵⁴ Larsson, 1997: 397-398

⁵⁵ Larsson, 1997: 401-402

⁵⁶ Larsson, 1997: 399-400

⁵⁷ Larsson, 1997: 400-401

⁵⁸ Steen, 1935: 36

⁵⁹ Rosén, 1992: 189

til konge. Fredsoppgjøret førte umiddelbart til motsetninger i det svenske riksrådet. I februar året etter fant riksforsnderen, Hemming Gadh⁶⁰ og noen andre riksråder sammen for å kjempe mot kong Hans og punktene som ble tatt i Københavnfreden. I flere riksrådsmøter fikk disse gjennom sin vilje mot det svenske fredspartiet i Sverige.⁶¹

I 1510 brøt dermed krigen ut igjen. På grunn av hjelpen svenskene fikk av Lübeck kom ikke de danske forsyningene frem, og Kalmar og Borgholm på Öland falt i svenske hender. «I Sverige hadde de unionsvennlige overtaket, snart det nasjonale parti, og følgen var nye avtaler og fredsmøter med Danmark, og så nye brudd på disse avtalene.»⁶²

Under hertug Kristians innfall i Västergötland vinteren 1511 fikk riksforsnder Svante Nilsson hard kritikk for å ha forsømt forsvaret, og opposisjonen krevde at han måtte gå av som riksforsnder. Han ville kun gå av dersom et stendermøte stod bak avgjørelsen. Riksrådet sammenkalte derfor et slikt møte.⁶³ Da møtet skulle ta til året etter var imidlertid Svante Nilsson død. Etter hvert som kampene mellom danskene og svenske dro ut ble det bestemt at nye fredsforhandlinger skulle finne sted i Malmø.

Igen måtte svenskene forplikte seg til å ta Hans til konge på treriksmøte som etter planen skulle avholdes sommeren etter. Lübeck stilte seg som garantist for avtalen og lovte å stanse all handel med svenskene dersom avtalen ble brutt.⁶⁴

På nyåret hadde altså Svante Nilsson dødd, og det svenske riksrådet valgte Erik Trolle som ny riksforsnder. Sønnen til Svante Nilsson, Sten Svantesson fra Natt og Dag-slekten, var imidlertid snartent og tok raskt kontroll over borgene etter sin far, og fikk riksrådet til å avvende sin beslutning om en ny riksforsnder til de pågående fredsforhandlingene med Danmark var avsluttet.

Lignende et moderne propagandastunt endret han navn til Sten Sture, etter den gamle riksforsnderen som han overhodet ikke var i slekt med. Han reiste rundt og lot seg hylle av bondeforsamlinger.⁶⁵ I juli 1512 ble han valgt til riksforsnder og gikk dermed seirende ut av den svenske maktkampen.

2.3.1 Det svensk-norske forholdet

I Mora i Dalarna satt presten og politikeren Arvid Siggesson. Han var riksforsnderens årvåkne tjener og hadde svært gode forbindelser til Norge. Brevene hans er oppgavens fremste informasjonskilde over hva som rørte seg i grenselandskapene og i det svensk-norske forholdet.⁶⁶ Etter Sten Stures død hadde Svante Nilsson flere representanter i de norsk-svenske grensetraktene for å lodde stemningen i kjølvannet av Knut Alvssons opprør.⁶⁷

---

⁶⁰ Hemming Gadh var en svensk geistlig, Sten Sture d.e sitt sendebud til Roma og politiker, og biskop i Linköping fra 1501-1513. Han var en av de fremste medhjelperne til Svante Sture og Sten Sture d.y. i deres motstand mot dansk union. Tok senere parti med Kristian II. Henrettet i Finland på kongens ordre. https://snl.no/Hemming_Gadh (hentet 4.3.19)

⁶¹ Larsson, 1997: 401-402

⁶² Steen, 1935: 46

⁶³ Larson, 1997: 414-415

⁶⁴ Steen, 1935: 42-44

⁶⁵ Larsson, 1997: 416-417

⁶⁶ Taranger, 1891: 236

⁶⁷ Hamre, 1971: 193

Etter Knut Alvsson og Nils Ragnvaldsson⁶⁸ var det nemlig ingen fremstående norske stormenn som tok parti mot kongen, og spørsmålet om hvem som skulle dominere Norge kom opp igjen. Dermed må det ha vært ønskelig for riksforsenderen å ha tilgang på korrekte opplysninger over situasjonen i det norske riket.

Arvid Siggesson var også en viktig innpisker for Sturepartiet og talsmann for en hard linje i unionsstriden. Som med alle middelalderkilder er det vanskelig å vite hva som er ren propaganda og hva som faktisk stemmer i disse brevene.⁶⁹ Riksforsenderen var nødt til å få korrekte og objektive opplysninger om hendelsene og Kristians virke, og dermed er det sannsynlig at det som kom frem av informasjon var troverdig.

Etter Nils Ragnvaldssons død hadde Svante Nilsson fått plassert en ny mann, Olof Björnsson, i Värmland. Han skal ha gjennomført et kort innfall over norskegrensen i mars 1506. Både nevnte Arvid Siggesson og Olof Björnsson ser ut til å ha vært trofaste mot Svante Nilsson. En annen person som gir oss innblikk i hva som foregikk i Norge på denne tiden er den aktive propagandisten Ture Jönsson.

Han var lagmann i Västergötland og Dalsland, og hadde betydelige eiendommer og forleninger i disse områdene. I tillegg var han av slekten Tre Roser og Knut Alvssons fetter, og på den måten tilknyttet Norge gjennom både slektskap og eiendomsinteresser.⁷⁰

I riksforsenderens krets var også Åke Hansson. Han hadde befalet i Västergötland, og har blitt beskrevet som en dristig krigsmann som alltid var klar til å falle inn i fiendtlig territorium. Under Svante Nilssons tid skal han dog ikke ha gjennomført noen innfall mot Norge, men derimot ledet han ofte streiftog mot grenseområdene i Halland og Skåne⁷¹ Dermed føyet han seg inn i rekken av fremtredende og unionsfiendtlige menn som kunne utøve en trussel mot hertug Kristian og det norske visekongedømme.

Fra et svensk perspektiv ville en union med Norge trygge den svenske vestgrensen og bedre den utenrikspolitiske situasjonen. For kong Hans ville en slik union ha betydd dobbelt så mye ressurser å sette inn på å gjenvinne kontrollen. Hertug Kristian og kong Hans hadde grunn til å frykte sviktende lojalitet blant deler av aristokratiet, spesielt blant dem som hadde nære forbindelser til Sverige gjennom eiendom, familie og politiske interesser.⁷² Hos de som ledet tokt inn i Norge eller rapporterte til riksforsenderen ser da også flere med interesser i både Sverige og Norge.⁷³

Grensen mellom Norge og Sverige var åpenbart velegnet både til handel og samarbeid, men ga også grunnlag for et sammenfallende kultur- og språkfelleskap. Da unionsstridighetene tok til, ble dette nabolskapet påvirket av unionskampen. Det allmuen i disse nabolandene hadde til felles var at de reagerte mot urettferdige fogder, økt skattlegging og støttet de om lovte å innsette innenlandske og rettferdige menn på de viktigste slottslen.⁷⁴

Det nære geografiske og sosiale forholdet mellom Norge og Sverige var tettere enn nordmennenes tilknytning til Danmark. For Kristian I var det for eksempel svært

---

⁶⁸ Knut Alvssons trofaste allierte. Etter Alvssons død ble han lederen av det som var igjen av stormannsopprøret mot unionskongedømme. Døde i 1505. https://snl.no/Nils_Ravalddsson (hentet 15.05.2019)

⁶⁹ Hamre, 1971: 192

⁷⁰ Hamre, 1971: 192-194

⁷¹ Allan, 1864: 443-444

⁷² Taranger, 1917: 236

⁷³ Benedictow, 1973: 270

⁷⁴ Steen, 1935: 28-32

vanskelig å søke nordmennesenes støtte ved å bruke svenskenes argumenter basert på den geografiske, sosiale og kulturelle nærheten. I brevet fra Erik Sæmundsson i 1449, i et forsøk på mobilisere allmuen til støtte for Karl Knutsson, kom det frem at siden Norge og Sverige var så tett tilknyttet geografisk og sosialt, ville det å separere kongedømmene fra hverandre føre til at folket ville lide. Brevet uttrykker en bevissthet flere nordmenn må ha kjent seg igjen i. Landenes geografiske, politiske, sosiale og økonomiske strukturer var sterkt tilknyttet hverandre - noe eliten i begge land var klar over.⁷⁵

Langs grensetraktene var nok følelsen av samhold sterkest, men også andre steder i landet var tilknytningen viktig for både ekteskap, eiendom, handel og politikk.⁷⁶ Kristians politiske tiltak og aksjon i Västergötland, må derfor sees i sammenheng med det norsk-svenske forholdet.

Brevene og rapportene må også forstås ut fra en faktisk misnøye og frustrasjon hos den norske adelen og geistligheten. Under maktkampen mellom Karl Knutsson Bonde og Kristian av Oldenburg pekte flere på det langvarige politiske samarbeidet mellom Norge og Sverige. Samhandlingen var en reaksjon på den danskdominerte Kalmarunionen, og en tilnærming den norske allmuen og eliten uttrykte støtte for. Et eksempel på dette finner vi i 1430-årene, da opprørene mot unionskongedømmet førte til en tettere politisk dialog mellom Sverige og Norge. I Norge ble de positive konsekvensene av et slikt samarbeid tydeliggjort i samspillet mellom eliten og allmuen.⁷⁷

Avslutningsvis er likevel det viktig å forstå at det i senmiddelalderen ikke eksisterte et klart skille mellom adelens nasjonalitet, politiske lojalitet eller særinteresser. Det sosioøkonomiske aspektet, og nettverkene som kunne skaffe adelen inntektsbringende politiske posisjoner i statsforvaltningen eller kongens krets var det mest avgjørende for deres politiske valg, og eventuelle alliansebygging.⁷⁸

2.4 Det norske aristokratiet - motstandsdyktige?

Hvordan sto det egentlig til med den norske adelen, var de klare til å «kaste sig i Armene paa Sturerne», eller fantes det fremdeles et elitesjikt som hertug Kristians kunne benytte seg av?

Ifølge norsk, tradisjonell historieskriving skjedde det i senmiddelalderen en avnasjonalisering og svekkelse av den norske høyadelen.⁷⁹ Det kan diskuteres.

Vi må være bevisst på hvilke roller adelen kunne fylle og hvilket sjikt gruppen bestod av. Det var store forskjeller innad i den norske adelen da det gjaldt ressurser og funksjon. Høyadelen var i senmiddelalderen den gruppen med tilstrekkelige ressurser til å sikre seg ledende posisjoner. Svekkelsen av høyadelen betydde at landets evne til å hevde seg politisk i møte med unionskongedømmet ble vanskeligere. Høyadelen i Norge var allerede på slutten av 1400-tallet redusert, og frem mot perioden under Kristian II og Fredrik 1. var andelen ytterligere svekket. Da hertug Kristian ble hyllet i 1489 hadde gruppens sosioøkonomiske grunnlag forverret seg kraftig.

Det må antakelig ha fått konsekvenser for hvordan det politiske lederskapet ble sammensatt, noe som ikke minst må ha påvirket riksrådets evne til å hevde Norges suverenitet.

---

⁷⁵ Opsahl, 2008: 172

⁷⁶ Opsahl, 2008: 172

⁷⁷ Opsahl, 2008: 171

⁷⁸ Opsahl, 2008: 172

⁷⁹ Imsen, 2002: 41

I Norge førte det til at erkebiskopen steg frem som en ledende maktpolitiker og et vitalt medlem av riksrådet.⁸⁰ Den videre innenlandske politiske utviklingen ble dermed tettere knyttet til den norske kirkeorganisasjonen, noe hertug Kristian skulle utfordre under sitt visekongedømme.

Som studieobjekt er aristokratiet som helhet blitt forsømt i norsk historieforskning. Norges nedgang og det allmenne deterministiske bildet har i stor grad påvirket synet på høyadelen og Norges utvikling i senmiddelalderen. På slutten av 1800-tallet pekte historikere på Norges og høyadelens fattigdom i forhold til naboene som avgjørende for synet på "Norges nedgang". Det har vært hevdet at folketapet og den økonomiske krigen etter pestbølgene skylte vekk grunnlaget for et selvstendig norsk riksstyre, og dermed dømte landet til en underordnet stilling i unionen.

Nyere forskning har avvist dette, og samtidig belyst det faktum at den norske kongemakten både opprettholdt sin selvstendighet mot slutten 1300-tallet, og var politisk og militært aktive overfor unionspartnere og resten av omverdenen. Like før hertug Kristians visekongedømme tok til ble det også hentet ut betydelige skatteinntekter fra Norge, noe som avslører et inntektspotensial som tidligere i senmiddelalderen ikke ble utnyttet fullt ut. Det hang sammen med unionskongedømmets struktur, der man finansierte styringen av Norge gjennom landets egne inntekter, samtidig som noe ble overført til unionens midtpunkt, København.⁸¹

I hvilken grad den norske høyadelen var fullstendig utarmet og lå utsatt til for et endelig nådestøt fra unionskongedømme kan diskuteres. Det eksisterte et fungerende innenlandsk aristokrati, selv om flere fra «den oppblomstrende dansk adel, som ved giftemål med rike norske kvinner hadde fått tilgang til gods og eiendommer»⁸² ble tatt opp i riksrådet frem mot 1537.

Det å tjene kongen var viktig for å bygge ut og opprettholde et levedyktig aristokrati. Oppfatningen av at den norske høyadelen var svekket må tilskrives de politiske, institusjonelle og økonomiske utviklingstrekkene i Kalmarunionen. Det at nedgangen i inntekter fra jorda og godsene påvirket høyadelens vekstgrunnlag er riktig, da dette også var elitesjiktets viktige inntektsgrunnlag. Et anslag forteller oss at aristokratiet eide opp mot 20 prosent av jordegodset på midten av 1300-tallet, mot rundt 15 prosent ved slutten av senmiddelalderen. Det første anslaget ga grunnlag for 300-400 norske adelsfamilier på 1300-tallet. I tillegg spilte vesentlige politiske og kulturelle forhold inn på om man ble regnet som høyadel eller ikke.⁸³

Norske stormenn som kunne bli rekruttert til riksrådet hadde vokst seg liten og eksklusiv mot slutten av 1400-tallet, og det sosiale grunnlaget for et eget riksrådsstyret mot slutten av senmiddelalderen var blitt betydelig tynnet ut.⁸⁴ Det kan stemme at gruppen over tid ble mer eksklusiv. For å tilhøre gruppen måtte man ha avlagt en ed til kongen, som oftest under kongehyllinger, men det ble stadig sjeldnere at mannlige medlemmer fra ressurssterke adelsfamilier, som kunne opprettholde adelskapet gjennom militærtjenester til kongen, avga ed av tradisjon.

I perioden ble det da også mer vanlig at blant annet riddere, den titulerte adelen, ble en del av den anerkjente adel.⁸⁵ Et eksempel er ridderen Knut Alvsson av

---

⁸⁰ Moseng m.fl, 2007: 371

⁸¹ https://snl.no/Norge_i_senmiddelalderen (hentet 8.5.2019)

⁸² Allan, 1864: 438

⁸³ Moseng m.fl, 2007: 371

⁸⁴ Imsen, 2002: 42

⁸⁵ Moseng m. fl, 2007: 373

adelsslekten Tre Roser, en fremtredende adelsmann. Selv om han aldri fikk plass i riksrådet, tilhørte han likevel det øvrige sjikt og påvirket i stor grad unionspolitikken.

I tillegg til jordegods, var dermed både livsførsel, segl, slektskap og titler grunnlag for å bli akseptert som en del av aristokratiet.⁸⁶

Nyere forskning har også fastslått at det verdslige aristokratiet var mer tallrikt enn det som tradisjonelt har blitt hevdet. Som nevnt skilte det seg ut et mer eksklusivt riksrådsaristokrati mot midten av 1400-tallet. Rundt elitesjiktet samlet det seg nettverk av klienter som bidro til å styrke høyadelens maktposisjon i samfunnet. Men gruppens eksklusivitet, de endrede demografiske forholdene og unionskongedømmets struktur, førte til at høyaristokratiet ble sårbare overfor den stadig mer offensive unionsmakten.⁸⁷

Denne utviklingen førte til at norske riksrådet på lengre sikt var ute av stand til å hevde en slagkraftig selvstendighetspolitikk.⁸⁸ Det skjedde rett og slett fordi det ikke fantes en arena der den norske adelen kunne skaffe seg innflytelse. Dermed ble det også vanskeligere å søke støtte og alliansepartnere i for eksempel Sverige.

Historikere har hatt en tendens til å tro på Kristian IIs påstand, at adelen i Norge ikke var levedyktig og ute av stand til å hevde seg i det daværende politiske klimaet. Med andre ord har man også oversett det faktum at det var kongen som med sin politikk fikk definere hva som kunne regnes for adel i rikspolitisk forstand. Høyadelsmennene som ikke ble brukt, fikk ikke den nødvendige politiske treningen og kunne ikke regne med å tjene nok fra et lavere offentlig embete. Denne avstanden til kongemakten, både geografisk, politisk og mentalt, førte til at den norske adelen ikke lenger var konkurransedyktig.⁸⁹

På begynnelsen av 1500-tallet hadde Norge et lite antall adelsmenn sammenlignet med unionspartner Danmark og Europa forøvrig. Danmark hadde også et større antall høyadelige, noe som preget maktkampen innad i unionen. Som en følge av at ressursene til landets politiske elite var kraftig redusert bidro det til at den norske adelen ikke klarte å hevde seg i møte med kongemakten og den danske adelen.

Det at kongemakten forsvant utenlands fra slutten av 1300-tallet gjorde situasjonen mer krevende for den norske høyadel. Da unionskongen ikke oppholdt seg i Norge, var det heller ikke behov for en innenlandsk sentraladministrasjon, noe som ga unionskongen muligheten til å plassere lojale og pålitelige menn, ofte utenlandske, slottene for å tjene kronens interesser.

Da den norske høyadel var blitt kraftig redusert på begynnelsen 1500-tallet, var det et resultat av at det gjenværende norske aristokratiet tapte kampen om de fremste posisjonene. I tillegg var de utdøende, norske adelsslekter ikke blitt erstattet av nye.⁹⁰

I stedet ble flere lavadelige nordmenn rekruttert til stillinger som fogder og skrivere. Det norske middelaldersamfunnet fikk etterhvert inntekter fra utenrikshandelen. Det førte til at flere fikk erfaringer med både administrasjonsarbeid, pengeøkonomi og rettshåndheving, noe som bidro til at lese- og skriveferdighetene utviklet seg. Fra dette sjiktet befant det seg derfor flere norske lavadelige som kunne fylle posisjoner i hertug Kristians forvaltning.⁹¹

Det som åpenbart ble skjebnesvangert var at ingen menn fra disse miljøene eller høyadelen ble rekruttert av kongemakten til å utføre rikspolitiske oppgaver. I stedet

---

⁸⁶ Moseng m. fl, 2007: 373

⁸⁷ https://snl.no/Norge_i_senmiddelalderen (hentet 8.5.2019)

⁸⁸ Imsen, 2002: 42

⁸⁹ Rian, 2004: 91-92

⁹⁰ Moseng m.fl, 2007: 374

⁹¹ Rian, 2004: 98

satte både kong Hans og hertug Kristian sin lit til pålitelige dansker som "trojanske hester" i riksrådet. I Norge skapte unionskongedømmets fremvekst en interessekonflikt mellom det innenlandske aristokratiet og kongemaktens om hvordan det norske samfunnet skulles styres. På grunn av at unionskongen vant frem i denne maktkampen ble det dermed skjebnesvangert for høyadelen.⁹²

Først og fremst var det avgjørende hvor adelens hovedinteresser lå. Den norske adelen søkte de alliansene og mulighetene som var politisk beleilig i de aktuelle situasjonene. I tillegg er det viktig å forstå at adelen i Kalmarunionen var "internordiske" politikere med økonomiske, politiske, sosiale og kulturelle parallellinteresser i en tid der nasjonsfølelsen var underordnet andre identitetsmarkører.

På grunn av at kongemaktens interesser ikke lenger kun var knyttet til det innenlandske kongedømmet, men unionen som helhet, betydde det at unionsmonarken fant det mest hensiktsmessig å alliere seg med menn som ikke aktivt motarbeidet hans politikk.⁹³

Demografiske, økonomiske, sosiale og politiske forhold bidro til å svekke den norske høyadelen mot slutten av senmiddelalderen. Men potensialet for en fortsatt eksisterende høyadel skulle vise seg senere.⁹⁴

Et eksempel på det er da erkebiskop Olav Engelbrektsson midt på 1530-tallet valgte å kalle inn til to riksmøter som et ledd i maktkampen mot Vincens Lunge og den danske overmakten.⁹⁵ Det kan altså tyde på at det også under visekongedømmet fantes en elitegruppe det var verdt å satse på, men som ikke ble benyttet av hertug Kristian.

2.4.1 Norske adelsmenn under visekongedømmet

Av fremtredende norsk adel etter Knut Alvssons opprør og under visekongedømmet kan vi nevne flere personer.

Nils Henriksson var med i følge som møtte hertug Kristian da denne kom nordover fra Båhus på nyåret 1507. Han var en norsk ridder og riksråd, med store landeiendommer. Nils Henriksson var også det fremste norskfødte medlemmet av riksrådet, men fikk ikke en dominerende politisk rolle. Hans døtre giftet seg senere med danske menn, noe som ga grobunn for en ny norsk høyadel etter reformasjonen. Nils tok avstand fra Knut Alvssons opprør 1501 og var med på å dømme de svenske opprørerne for majestetsforbrytelse i Kalmardommen 1505.

Likevel prøvde han å bremse unionsmonarkiets sentraliseringspolitikk i tiden etter Knut Alvssons opprør, slik den fremsto under visekongedømme. Selv om Nils og andre norske adelsmenn prøvde å demme opp for den ekspanderende unionsmakten, ble adelens evne til å føre en selvstendig politikk overfor kongemakten svekket, særlig ved at riksrådet ble skjøvet til side.⁹⁶

Knut Knutsson (Båt) var en norsk adelsmann og i familie med Knut Alvsson. Etter overfallet mot familiemedlemmet opptrådte han som vitne for Henrik Krummedike. Han fikk Akershus av kong Hans i 1502, men måtte senere vike for danske Jørgen Vesteni.

---

⁹² Moseng, m.fl, 2007: 375

⁹³ Moseng, m.fl, 2007: 375-376

⁹⁴ Moseng, m.fl., 2007:376

⁹⁵ Rian, 2004: 99

⁹⁶ https://nbl.snl.no/Nils_Henriksson (hentet 7.4.2019)

I tiden før hertug Kristians inntreden som visekonge møter vi forøvrig vi danske lensherrer og fogder, senere fulgt av blant Anders Mus og nevnte Jørgen Vesteni. I tillegg satt Otto Rud satt på Båhus og Kristian Bagge på Tunsberg.⁹⁷

2.5 Forholdet til erkebiskopen

Hertug Kristian forstod tidlig hvilken betydelig maktfaktor kirken var i Norge. Allerede i 1505 hadde kong Hans presset ut electus Torkjell Jensson fra Oslo bispesete til fordel for danske Anders Mus.⁹⁸ Følgelig ble lojale, danske menn begunstiget med viktige stillinger før visekongedømmet tok til. Deretter fikk hamarbiskopen Karl Jensson merke Kristians pågående politikk og virketrang.⁹⁹

Hertugens gradvise kontroll over den norske kirke stoppet imidlertid ikke der. Da den aldrende primas Gaute Ivarsson døde i 1510, så Hans og Kristian muligheten til å skaffe seg innflytelse over Norges viktigste geistlige og verdslige embetet. Kong Hans påpekte overfor paven at institusjonen hadde vært opphavssted for ufred og splittelse innad i riket, og at det derfor var nødvendig med en lojal, kongetro mann som erkebiskop.¹⁰⁰ Dermed ble Kristians kansler Erik Valkendorf¹⁰¹ ny, og - inntil videre - lojal erkebiskop.¹⁰² Unionskongen og visekongen så det åpenbart som nyttig å ha en gjennomslagskraftig mann på erkesetet, spesielt da riksrådsmedlemmene som regel fulgte lederen i de fleste avgjørelsene.¹⁰³

Det kirkelige og politiske interessefellesskapet på tvers av grensene tok utgangspunkt i å verne om den nasjonale selvstendigheten og yte motstand mot en danskdominert union. Det er sannsynlig at det påvirket de politiske og strategiske valgene til erkebiskopen i møte med hertug Kristians politiske tiltak, og for hertug Kristian maktpolitiske ambisjoner må Gaute Ivarsson ha stått som «sjølve den store Bøygen».¹⁰⁴

Forholdet til erkebiskopen var viktig for hertug Kristian. Som leder av riksrådet hadde han siden Halmstadrecessen hatt retten til å sammenkalle riksrådet. Med kongemakten utenfor landets grenser sto erkestolen i Nidaros igjen som en betydelig innenlandsk maktinstitusjon.¹⁰⁵ Erkebiskopen var da også en norsk fyrste som i betydelig grad førte videre det norske riket.¹⁰⁶

Gaute Ivarsson ser ikke ut til å ha støttet Knut Alvssons opprør åpenlyst i 1501. Han satt også foten ned da hertug Kristian ønsket å bli kronet som konge under sin periode som visekonge.¹⁰⁷ Her må Halmstadrecessens bestemmelser tolkes dit hen at bare én kronet konge kunne ha kontroll over slottene. Gaute Ivarsson avviste dermed

⁹⁷ Taranger, 1917: 237

⁹⁸ DN XV: 134

⁹⁹ Diskuteres nærmere i delkapittel 3.1

¹⁰⁰ Hamre, 1971: 222-223

¹⁰¹ Erik Valkendorf var Kristians kansler og erkebiskop i Nidaros fra 1510 til sin død i Roma i 1522. Hertug Kristian antok at han ville få en kongetro støttespiller på erkebispestolen da han fremmet sin kanslers kandidatur, men slik gikk det ikke. Valkendorf forsvarte kirkens rettigheter og kom i dyp konflikt med kongemakten og dens representanter i Norge. (https://nbl.snl.no/Erik_Valkendorf hentet 17.4.2019)

¹⁰² Opsahl, 2018: 45 jm. DN IV: 1052

¹⁰³ Opsahl, 2018: 44

¹⁰⁴ Hamre, 1971: 222-224

¹⁰⁵ Hamre, 1971: 222

¹⁰⁶ Rian, 2004: 91

¹⁰⁷ DN XXII: 81

hertugens ønske med den begrunnelse at man ikke kunne ha to kronede konger i landet samtidig.¹⁰⁸

Hva så med erkebiskopen og svenskene? I rapportene fra Torkjell Jensson skal erkebiskopen ha lurt på hvorfor de svenske ikke våknet opp nå som det var mulig å skille danskene fra Norge.¹⁰⁹ Utsagnet tilsier at han ikke var fornøyd med den danske dominansen. Samtidig kan han ha vært skremt av Kristians angrep på kirken og den harde fremferden mot biskop Karl av Hamar. På bakgrunn av kongens klager mot erkebiskopen og det bevarte kildematerialet, er det sannsynlig at Gaute har ment det var mulig få danskene ut av landet med svensk støtte.¹¹⁰ Antakelig var det ønskelig også for erkebiskopen å søke en interessepartner som kunne legge press på unionskongedømme og trykke kirkens selvstendighet.

Erkebiskopen bastante holdning overfor Kristians ønske om å bli kronet som norsk konge skilte seg ut som den eneste innenlandske motstanden mot hertugens politikk, da det å krone Kristian ville underbygd monarkiets arvepretendentsasjon og svekke den politiske elitens maktgrunnlag under kongevalg i enda større grad.

At erkebiskopen forhold til Hans ikke var det mest vennlige må ha sammenheng med hertug Kristians fengsling av biskop Karl og den påfølgende milde reaksjonen fra kongen.¹¹¹ Som leder av riksrådet hadde nemlig Gaute gått i bresjen for å opprettholde de riksrådskonstitusjonalistiske idéene som Halmstadrecessen foreskrev, og det fortsatte han med under Kristians periode som visekonge. De svenske ryktene om at erkebiskopen var i fare, ser ut til å ha vært tvilsomme, og på grunn av kong Hans innblanding i situasjonen rundt biskop Karl kom det aldri til et åpent brudd mellom Kristian og erkebiskopen.¹¹²

---

¹⁰⁸ Hamre, 1971: 204

¹⁰⁹ DN XXII: 72

¹¹⁰ Opsahl, 2018: 44-45

¹¹¹ Hamre, 1971: 224-227

¹¹² Hamre, 1971: 200-205

Kapittel 3

3.1 Aksjonen mot hamarbiskopen: tilknytningen til Sverige

Hvordan påvirket forholdet til Sverige hertug Kristians politikk som visekonge?

Vi starter de konkrete empiriske undersøkelsene av problemstillingen ved å se på det fremste eksemplet på hertug Kristians politiske tiltak i møte med personer som kan ha vært sentrale i den svensk-norske tilknytningen. Hans behandling av biskop Karl av Hamar er derfor interessant for å forstå hvordan forholdet til Sverige virket inn på Kristians politikk.

Urolighetene på Hedmarken skyldtes hard inndrivelse av ekstraskatter Kristian hadde pålagt bøndene. Opprøret ble slått ned, men flere utpekte Hamar-biskopen Karl som bakmannen. Visekongen mistenkte også biskopen for å fraternisere med svenskene og være hovedarkitekten bak opptøyene.

Kristian fengslet biskop Karl, noe som var svært alvorlig i samtiden og kunne føre til strenge kirkelige straffer og bannlysning.¹¹³ Men da saken dro ut og Karl døde i fangenskap godtok paven hertug Kristians og kong Hans' fremstilling av saken, til protester fra erkebiskop Gaute Ivarsson.¹¹⁴

Ifølge kirkeretten skulle altså både hertug Kristian og hans hjelpere bli straffet og lyst i bann. Likevel godtok paven Kristians framstilling av saken fordi det ble påstått at biskop Karl hadde stått i ledtog med svenskene, og dermed ble sett på som en trussel for den norske kirkes ro og orden. Dermed fikk hertugen også absolution fra de kirkelige straffer.¹¹⁵ Etter 'privilegium canonis' ble vedtatt på det andre Lateran-konsilet i 1139, ble det besluttet at harde tiltak skulles settes inn mot de som brøt kirkeretten. Hvis den rammede sto høyt på rangstigen - slik biskop Karl gjorde - skulle både den kirkelige og politiske reaksjonen bli mer voldsom.¹¹⁶

Antakelig førte opprørets utvikling at Kristian så en gyllen til å fjerne det som åpenbart var en risiko for hans maktgrunnlag. Under et herremøtet i Varberg fortalte hertug Kristian også at han hadde grepet inn mot biskop Karl nettopp på grunn av hans hovedrolle i opprøret og fordi han mistenkte at biskopen ville alliere seg med svenskene.¹¹⁷

Erkebiskopens klager på biskop Karls fengsling var hard og konfronterende¹¹⁸, og både biskop Vincens i Skara og erkebiskop Birger i Lund støttet Gaute reaksjon.¹¹⁹ Klagene førte til at kong Hans skrev tilbake og lovte at sønnen skulle svare for seg foran "tilbørlige" dommere.¹²⁰ Det førte imidlertid ikke frem.

---

¹¹³ DN XVI: 69

¹¹⁴ Hamre, 1971: 218-222

¹¹⁵ DN VIII: 474 jm. Benedictow, 1977: 270

¹¹⁶ Hamre, 1971: 229

¹¹⁷ DN XXII: 79

¹¹⁸ DN VIII: 471

¹¹⁹ DN XXII: 76

¹²⁰ DN VIII: 473

Arvid Siggessons brev gir oss innblikk i hva som egentlig skjedde, og tar utgangspunkt i vitneutsagnene til biskop Karls søster og hennes svenske mann, Peder Kempe. De skal ha opplevd Kristian fremferd mot bispegården på nært hold, og kan sees på som troverdige kilder. Allikevel er det viktig å påpeke deres nære tilknytning til bøndene på Hedmarken og deres slektskap til biskop Karl: de tilhørte begge Skånkeslekten. Samtidig var nok brevskriveren Arvid Siggesson gjennom sitt presteembete vennlig innstilt ovenfor biskopen. I tillegg kan også hans nære forhold til riksforsstanderen og det nasjonale parti ha påvirket hvordan han beskrev hendelsene.

Biskopens onkel hadde vært sentral i kampen mot Kristians farfar, Kristian. Det var med andre ord en sterk tilknytning mellom biskop Karl og unionsfiendtlige grupperinger på begge sider av grensen. Det er mulig Kristian brukte opprøret som en unnskyldning for å fjerne enda en norsk geistlig fra sitt embete, og dermed angripe kirkens selvstendighet og maktinnflytelse.

Som nevnt ovenfor representerte erkebiskop Gaute den fremste innenlandske maktinstitusjonen i landet, og hans reaksjon mot fengslingen var dermed også ventet.

Da erkebiskopen fikk rapporter om hendelsene på Hedmarken fra nevnte Torkjell Jensson, spurte erkebiskop som nevnt ovenfor hvorfor svenskene ikke reagerte nå da det var mulig å skille Norge fra danskene. Det er mulig var Gaute engstelig for sin egen og kirkens maktposisjon, eller så er det sannsynlig at han mente den norske kirke ville stå sterkere uten en dansk dominans og i stadig konfrontasjon med unionskongedømmet. Gaute må ha ment at biskop Karl var sentral brikke i selvstendighetspolitikken til den norske kirke.

Var det virkelig grunn til å tro at biskopen sto i ledtog med svenskene? Først og fremst må vi prøve å finne ut om hertug Kristian reagerte fordi han mente biskopen var en trussel for hans makt. Rundt mars 1508 sto Kristian sterkere internt i Norge. Han hadde under en forsamling i Oslo året før ettertrykkelig slått fast forholdet til det norske riksrådet, samtidig som han utstedte nye borgervennlige privilegier i både Oslo og Bergen. Av de kirkelige institusjonene var det fra 1508 bare erkesetet og bispesetet i Hamar som i opposisjon til Kristian. Biskop Karl hadde gjennom morslekten forbindelser til Hedmarken og spesielt slekten Tre Roser - deriblant opprøreren Knut Alvsson. Biskopens svenske forbindelser ser altså ut til å ha fått interessen til Kristian.

Om Karl virkelig var en åpen motstander av unionskongedømmets politikk er vanskelig å si på bakgrunn av det tynne kildematerialet. Han har uansett tilhørt det både kong Hans og hertug Kristian må ha ansett som en risikogruppe bestående av geistlige og stormenn tilbøyelige til å søke maktallianser og støtte i Sverige. Biskopen ble hertug Kristians første offer for en hardhendt politisk virketrang, som samtiden og ettertiden har bedømt som en brutal maktpolitikk i forsøket på å sikre kontrollen over Norge for unionskongedømme. Under opprøret i Sverige mot Kristian i 1523 ble behandlingen av biskop Karl brukt som bevis på at han var en tyrann.¹²¹

Det ikke første gang visekongen grep inn mot den norske kirken, noe både Jens Krabbe i Nidaros og spesielt Torkjell Jensson, som hadde flyktet og søkt støtte i Sverige, hadde fått merke. Samtidig hadde Knut Knutsson (Båt), etter å ha mistet Akershus slott, reist over grensen til riksforsstanderen før han ble forlikt med visekongen og tok over Hamar bispegård etter den fengslede biskopen. Med andre ord hadde flere misfornøyde parter søkt seg til svenskene både før og etter hertug Kristian ankomst til Norge. Det er derfor sannsynlig at visekongen fryktet at det samme ville skje dersom han ikke reagerte da opprøret på Hedmarken startet.

---

¹²¹ Albrechtsen, 1997: 280

Den harde framferden hadde for alvor satt tonen mellom allmuen, geistligheten og den unge herren. At Kristian tok sjansen på å både slå ned opprøret og fengse biskopen kan tolkes dit hen at hans posisjon som visekonge var styrket, samtidig som han overvurderte sine egne politiske evner. Det er sannsynlig at Kristian handlet presumptivt for å kutte den mulige svensk tilknytningen en gang for alle.

Han må også ha vært overbevist om at han klarte å håndtere de eventuelle konsekvensene, selv om kong Hans' støtte etter erkebiskop Gattes krav om pavelig inngripen viste seg utslagsgivende. Med andre ord må Kristian ha følt seg trygg på sin posisjon, uansett om han valgte å handle på impuls eller om aksjonen faktisk var nøye gjennomtenkt.

Selv om vi ikke vet hvor veloverveid avgjørelsen var, må hertug Kristian ha agert på riktig tidspunkt. Ved å eliminere båndene mellom biskopen og svenskene, fiendtlige eller ei, kvittet han seg med det som potensielt kunne utfordre unionskongedømmets maktgrunnlag, og på lengre sikt undergrave stillingen i Norge.

3.2 Visekongedømmet 1507-1509:

Et anspent naboskap

Det finnes ikke mye korrespondanse mellom hertug Kristian og de svenske stormennene. Derfor må brevene fra riksforstanderen og hans krets, spesielt Ture Jönsson og Arvid Siggesson vurderes nøye. I tillegg viste biskop Vincens av Skara en viss interesse for det som rørte seg i grensetraktene og politikken i det norske visekongedømme.

I april 1507 skrev Svante Nilsson til folket i Dalarna at den unge herren, som visekongen omtales som, har opphevet Sankt Olavs lov og utformet en lov han ville ha biskopene og adelen til å sverge ved. Ifølge Svante Nilsson ønsket de ikke det, og dermed hadde både lek og lærd snudd seg imot han.¹²²

At hertug Kristian med det samme skulle ha utformet en ny lovbok er lite plausibelt. Det har vært hevdet at ryktet refererte til en mulig dansk omskriving av Landsloven, eller til en lovtolkning hertugen fikk etter sin ankomst. I tillegg kan Kristian ha sett muligheten til å benytte seg av eldre norsk lovgivning for å legitimere og gi hjemmel for sine ønskede politisk tiltak. Tidligere hadde kong Hans brukt eldre norsk lovgivning mot sedvaner utviklet i senmiddelalderen for å endre forholdet mellom kongemakten og adelen. Det samme ser det ut til at Kristian nå gjorde, og han må, om ikke kansleren Jon Pålsson, ha vært godt orientert i eldre norsk lov og rett.¹²³ På den måten kunne Kristian styrke seg selv overfor den norske adelen og bygge ut sitt maktgrunnlag.

I brevet ovenfor kom det også frem at electus Torkjell Jensson hadde dratt til Västergötland hvor han ønsket beskyttelse av riksforstanderen. At Svante Nilsson skrev at bøndene i Norge ville risikere både liv og gods for å gi Torkjell Jensson bispesete tilbake kan tolkes dit hen at riksforstanderen hadde god oversikt over stemningen blant allmuen, eller så var han ute stand til å vite hva som egentlig foregikk i visekongedømmet. En annen mulighet er at han valgte å snakke opp de norske bøndene som stridslystne og lojale, fordi det var mulig for svenskene å handle militært da den politiske situasjon i Norge var ustabil i den aktuelle perioden. Det første året av visekongedømmet viste svenskene seg også å være de aktive, med annet flere innfall mot Skåne og Halland.

---

¹²² DN XXII: 60

¹²³ Hamre, 1971: 204-205

I 1507 var altså situasjonen i naboriket uoversiktlig for den nyankomne visekongen. Men under en forsamling hertugen sammenkalte i Oslo i mars ønsket Kristian å høre hva straffen skulle være for de som foraktet hans brev og bud, og hva straffen skulle være for å forråde land og undersåtter - altså landsforræderi. På spørsmål om landsforræderi svarte forsamlingen at den som gjorde seg skyldige i det skulle rømme riket og aldri komme tilbake før kongen ga sitt samtykke til det. Forsamlingen må ha vært klar over Kristians fulle kongelige myndighet og det er meget sannsynlig at de må uttalt seg under sterkt press.¹²⁴ Kristian posisjonerte seg med andre ord strategisk overfor adelen.

Det ser ut til at Kristian har brukt de første månedene på å få kontroll og oversikt over landet. Resultatet av møtet i Oslo kan tyde på at Kristian sto sterkere overfor adelen og landets maktinstitusjoner enn tidligere, og dermed «skaffet seg en svøpe han kunne svinge over sine motstandere»¹²⁵

Krigshandlingene mellom Sverige og unionsmonarken var i årene etter Kalmardommen aldri veldig omfattende. Hemming Gadh forsøkte igjen å innta Kalmar slott, men klarte ikke å avskjære forsyningslinjen.¹²⁶ I denne perioden ønsket også Svante Nilsson ønsket at folket i Dalarna ville hindre visekongen i å fordrive Hemming Gadh fra Kalmar, som beleiret byen og ventet forsterkninger fra riksforsanderer.¹²⁷

I midten av april, 18. april 1507, meddelte Ture Jönsson at han ikke hadde kapasitet til å angripe Norge. Til det ønsket han minst 200 trauste¹²⁸ menn fra riksforsanderer. I den forbindelse var det også uklart hvordan det sto til med våpenstillstanden mellom rikene, og han ba Svante Nilssons mann Olof Björnsson holde seg klar med sine menn.¹²⁹ I forbindelse med våpenstillstanden får vi i midten av juli 1507 vite at Ture Jönsson, biskop Vincens og Åke Hansson under et møte i Skara sa seg enige om at å si opp våpenhvilen mellom Norge og Västergötaland ville være uklokt før de fikk vite utfallet av herredagen mellom kongen og hansabyene.¹³⁰ I det samme brevet får vi vite at Kristian fortsatt satt på Akershus, samtidig som Kontoret i Bergen klagde over en økonomisk tilbakegang i anledning hans ankomst til Norge.¹³¹

Ifølge Ture Jönsson avventet Kristian å dra fra Akershus før den uklare situasjonen med svenskene hadde roet seg. Til tross for krigshandlingene til sin far, ser det ikke ut til at Kristian mobiliserte styrker fra visekongedømme. Verken «skotter eller andre krigsfolk».¹³² Da han så valgte å dra til Nidaros og Bergen var det for å møte erkebiskopen og observere handelen til Hansaen og hollenderne, men også den «forkuede Stilling»¹³³ hos byens borgere. I september 1507 utstedte han privilegier til både hansaen og hollenderne.¹³⁴ Med andre ord var han av den oppfatning at det var trygt å forlate Akershus og grenseområdene. Men Ture Jönsson virket spent på hva Kristian vil foreta seg hvis Henrik Krummedike kom nordover. Sistnevnte ledet mot utgangen av 1507 et streiftog mot Sverige og brant ned Ny Lødøse.¹³⁵

---

¹²⁴ Steen, 1935: 29

¹²⁵ DN XVI: 345

¹²⁶ Larsson, 1997: 401

¹²⁷ DN XXII: 60

¹²⁸ av norrønt *traustr* 'pålitelig, stø, fast, solid' (<https://www.naob.no/ordbok/traust>)

¹²⁹ DN XXII: 61

¹³⁰ DN XXII: 63

¹³¹ DN XVI: 345

¹³² DN XXII: 63

¹³³ Øverland, 1891: 212

¹³⁴ DN VI: 647 & DN VII: 527

¹³⁵ Øverland, 1891: 212

I januar 1508 var situasjonen fortsatt uviss og rolig. Åke Hansson ventet angrep i Västgötaland, og ønsket hjelp fra Svantes menn for å møte danskene før de kom for langt inn i landet. Ryktene, som brevene baserer seg på, ville ha det til at kong Hans ved juletider hadde sendt to tusen menn til hest og fots mot Halland, noe som må ha ført til et visst press mot Sverige. Hertug Kristian selv befant seg fortsatt på Akershus, men skal ifølge de svenske rapportene ha vært ventet til Båhus.¹³⁶ Men opprøret på Hedmarken¹³⁷ må ha tatt visekongens oppmerksomhet, slik at han ikke fikk reist for å møte sin farens tropper i Halland.

Når man leser brevene fra perioden kommer det frem at Knut Alvsson og hans opprør fortsatt satt i minnet hos folkene i grenseområdene. I forkant av herredagen i Vadstena, ba nemlig Arvid Siggesson riksforsstanderen og rådet ta stilling til at dersom det ble inngått våpenstillstand burde både electus Torkjell Jensson og Knut Alvssons barn bli nevnt i artiklene og få oppreisning i eventuelle forhandlinger. Riksforsstanderen ble også advart mot danskernes *sleskhet*, og de ville mest sannsynlig forhandle for å vinne tid. Arvid Siggesson mente også at hvis våpenstillstanden opphørte burde nordmennene få hjelp, slik at kong Hans fikk to riker mot seg. Allmuen i Dalarna, som Arvid Siggesson mente var tett tilknyttet den norske allmuen, var klare til å slåss mot danskene for den urett begått mot nordmennene.¹³⁸

Under kong Hans' krigføring og den politiske situasjonen i Sverige ser det ut til at Kristian jobbet aktivt for å sikre seg kontrollen i Norge. Han posisjonerte seg sterkt overfor adelen under forsamlingen i 1507, og undergravde riksrådets innflytelse nesten umiddelbart. Behandlingen av biskop Karl og de andre opprørslederne viser at han ikke nølte med å bruke makt da unionskongedømmets stilling var truet eller elitesjiktet ikke var til å stole på.

På grunn av at Kristians fremste politiske mål – inntil videre - var å sikre Norge, ga det rom for at den svenske agitasjonen ved grensetraktene fikk foregå nokså uforstyrret. Til tross for rapporter om svenske streiftog og tegn til økt mobilisering i grenseområdene, forholdt Kristian seg passiv og avventende. Han må ha vurdert det som lite sannsynlig at svenskene ville risikere å gå inn i Norge da de allerede var hardt presset av kong Hans.

Men Kristian var ingen realpolitiker som sin far, så hvorfor holdt han hodet kaldt nå?

Ved å sikre Norge gjennom politiske tiltak og unngå konfrontasjon med svenskene må våpenstillstanden også ha vært hensiktsmessig for Kristian, og det ser ikke ut til at han ønsket å bryte denne. Det at flere svenske menn og propagandister agiterte for angrep mot Norge ved å fremheve det tette norsk-svensk forholdet¹³⁹, enten man lovet å hevne Knut Alvsson eller om mulig slåss mot danskene for den urett begått mot Norge, var riksforsstanderen aldri i stand til å gjennomføre et omfattende angrep, ei heller var hans krets av menn i grensetraktene. Men agitasjonen levde videre i brevene og i propagandaen. Kristian var klar over det, og førte dermed en politikk som gikk ut på å sikre grensen til Sverige og konsolidere sin makt internt i Norge - unionskongedømmets overordnede mål.

På den måten sto han også fritt til å aksjonere mot Sverige ved en senere anledning.

---

¹³⁶ DN XXII: 68

¹³⁷ Se delkapittel 3.1

¹³⁸ DN XVI: 69

¹³⁹ Se delkapittel 2.3.1: Det svensk-norske forholdet.

3.2.1 Svensk agitasjon og en presset riksforsander

I mars 1508 var alt tilsynelatende rolig i Västergötland, om vi skal stole på det Svante Nilssons mann, futen Anders Eriksson, skrev.¹⁴⁰ Han ble sendt dit etter at Åke Hansson var bekymret for et dansk angrep. I brevet får vi også vite at Kristian hadde dratt mot Hamar, og brevskriveren ba riksforsanderen aldri la noen utenlandsk herre forderve landsdelen. Frykten for en dansk dominans var dermed på mange måter reell.

Selv om konflikten mellom Sverige og Danmark ikke eskalerte nevneverdig, må svenskene ha reagert på det de mente var en klar mobilisering fra unionskongens side. Spesielt etter ryktet om at Hans nærmet seg Halland med 2000 menn.

I et brev fra begynnelsen av mai 1508 kom det frem at Torkjell Jensson og Olof Bjørnson hadde vært ved grensen og blitt fortalt om hertug Kristians fremferd mot biskop Karl av Hamar. Ifølge Torkjell var allmuen i Solør klar til å gjengjelde «den skaden som var gjort dem og Norge innbyggere», dersom de fikk hjelp av Svante Nilsson og noen hundre menn. Skulle Svante Nilsson ha fremgang, burde det ha blitt handlet nå, skrev Torkjell Jensson.¹⁴¹

Kan det tolkes slik at Torkjell mente nordmennene ville gå mot hertugen i et nytt og større opprør, dersom de fikk svensk hjelp? Det virker usannsynlig. Allmuen på Hedmarken og i Solør kan umulig ha hatt kapasitet til å gjennomføre et nytt opprør mot visekongen, og det kan ikke ha vært snakk om et storstilt svensk-norsk angrep.

Men som nevnt ovenfor hadde erkebiskop Gaute Ivarsson spurt hvorfor svenskene ikke handlet nå som det faktisk var mulig å skille danskene fra Norge, dersom hjelpen kom raskt nok. Det var mulig, mente Torkjell Jensson og Olof Bjørnsson, på grunn av tvedrakten¹⁴² i landet.¹⁴³ Torkjell Jensson tilhørte den kongelig kapellgeistligheten og hadde fungert som visekansler i 1480-årene.¹⁴⁴ At han valgte å søke forlik med hertug Kristian og dermed forlate kretsen rundt Svante Nilsson, betyr ikke at rapportene om stemningen i Norge ikke var korrekte. Det som er mer sannsynlig er at det ikke fantes en koordinert plan for å aksjonere inn i Norge, ei heller gjøre virkelighet av brevenes klare propagandauttrykk og agiterende ordbruk.¹⁴⁵

Antagelig er brevet skrevet med den intensjon å gjøre Svante Nilsson mer positivt innstilt overfor et mulig innfall. Svenske og norske stormenn motsatte seg begge en danskdominert union, og skjebnefellesskapet må ha styrket troen på en igjen sterk tilknytning mellom landene.

Samtidig hadde høyadelens innflytelse blitt svekket fra 1400-tallet og frem mot Kristians visekongedømme, slik at en mulig svensk tilnærming var mindre sannsynlig enn tidligere. Likevel må man ikke undervurdere det norske aristokratiet motstandsdyktighet og evne til å søke politiske allianser som typiske internordiske politikere, slik norsk historietradisjon har hatt en tendens til å gjøre.¹⁴⁶

Som vi har sett tidligere var Svante Nilsson hardt presset av kong Hans og påvirket av de interne fraksjonene i det svenske riksrådet. Situasjonen i Norge må også

---

¹⁴⁰ DN XXII: 70

¹⁴¹ DN XXII: 72

¹⁴² Foreldet ord. Betyr splid, uenighet. Se Norske Akademis ordbok.

¹⁴³ DN XXII: 72: På en innlagt seddel finnes svaret fra allmuen Torkjell skrev om: "Allmuen ønsker at Svante gir dem en høvedsmann de har gagn av, da vil de hjelpe det de kan. De så gjerne herr Knut Alvssons barn i det ombudet.

¹⁴⁴ Opsahl, 2018: 39 & Hamre, 1971: 200

¹⁴⁵ DN XVI: 346

¹⁴⁶ Se delkapittel 2.4: Det norske aristokratiet - motstandsdyktige?

ha virket uoversiktlig for riksforsenderen, og det var vanskelig å prioritere aksjoner inn i Norge på bakgrunn av de få rapportene som forelå.¹⁴⁷

Ut fra korrespondansen mellom Svante Nilsson, Olof Björnsson og electus Torkjell Jensson, ser det ut til at Kristian - inntil videre - inntok en passiv holdning overfor Sverige til tross for svenskens aktivitet i grensetraktene. I juli må han ha vurdert situasjonen som under kontroll, og forlot igjen Oslo for å besøke Bergen og Nidaros.¹⁴⁸

Det faktum at Norge så ut til å bli adskilt fra Sverige må ha spilt inn på den politiske bevisstheten i Sverige. Ved at Kristian konsoliderte sin makt i Norge sto man i fare for å miste en viktig partner som kunne bidra til å presse unionskongedømme i en tydeligere retning av riksrådskonstitusjonalisme - regimien politicum. Tidligere svensk-norske opprør hadde vist at et slikt politisk samarbeid var mulig, men Kristians politiske tiltak førte til en gradvis eliminasjon av kreftene som arbeidet for en svensk-norsk allianse.

3.3 Visekongedømmet 1510-1513:

Krig og «væraktige huskarler»

Hertug Kristians første år som visekonge var preget av en latent vilje hos svenskene til å aksjonere mot Norge. Interne stridigheter og fraksjonsdannelser i det svenske riket, og den uoversiktlige situasjonen i Norge gjorde det vanskelig å samordne et angrep over grensen. Selv om rapportene som forelå fortalte om en velvilje hos både den svenske og norske allmuen, samt den norske erkebiskopen som undret seg over hvorfor svenskene ikke handlet, var riksforsenderen nødt til å prioritere kong Hans' bevegelser mot Halland og flåtens herjinger. At hertug Kristian på sin side ble opptatt av aksjonen mot biskop Karl og av å konsolidere sin makt Norge førte til at svenskene inntil videre gikk klar av en tofrontskrig.

Svante Nilsson og Hemming Gadh overkjørte fredspartiet i Sverige, og gikk bort fra punktene fastslått i Københavnfreden.¹⁴⁹ Under forhandlingene hadde det oppstått splid mellom riksforsenderen og deler av det svenske riksrådet. En fraksjon mente at å fortsette krigen var mer ødeleggende for landet enn å betale tributt til dansk kongen. En krigstilstand ville nemlig føre til at riksforsenderen økte sin makt på grunn av hans kontroll over de militære styrkene. Dette ble dermed en kime til konflikt innad i det svenske riksrådsaristokratiet¹⁵⁰

Etter Københavnfreden blusset som nevnt ovenfor krigen opp igjen, og begge sider mobiliserte. Kong Hans ønsket at hansaen i Bergen skulle stille med krigere, som svarte at det fantes det ikke presedens for. I tillegg hadde de heller ikke fått forsyninger fra de andre hansabyene og var derfor ikke i stand til å ruste opp menn. Det skal de ha tidligere ha gitt hertug Kristian beskjed om, og de ba dermed kong Hans om overbærenhet.¹⁵¹

Krigen berørte ikke Norge, da den for det meste foregikk til sjøs. Der var kong Hans og flåten, med Henrik Krummedike som kommandant, overlegne. Ifølge et brev fra Henrik Krummedike til sin kone var trefningene suksessrike for danskene.¹⁵²

---

¹⁴⁷ Opsahl, 2018: 44

¹⁴⁸ DN XXII: 81

¹⁴⁹ Se delkapittel 2.3: Utviklingen i Sverige 1500-1513

¹⁵⁰ Rosén, 1992: 190-191

¹⁵¹ DN XXII: 84

¹⁵² DN XVIII: 217

I Sverige forberedte man seg i februar 1510 på mulige krigshandlinger i vest. Härardshövdingen Brynte Bertilsson tinget med allmuen og samlet krigsfolk som skulle dra til Götaelven. Som følge av våpenstillstanden var det fremdeles rolig mellom Åke Hansson og hertug Kristian. Kriegerne Åke samlet ytret ønske om å verne Svante og det svenske riket.¹⁵³ Det må tyde på et behov om å verne om en svensk, nasjonal selvstendighet i møte med unionsmakten. Men så ble våpenstillstanden oppsagt 9. august 1510, og både herr Åke Hansson og Brynte Bertilsson, to av Svante Nilssons menn i grensetraktene, ble drept.¹⁵⁴

I krigføringen som fulgte fikk svenskene hjelp av Lübeck, som i slutten av mars 1510 hadde utrustet flere skip med stridslystne knekter. De planla å angripe unionskongen til lands og til vanns, og på den måten hevne drapet på Knut Alvsson, som riksførstanderen ofte skulle ha klaget over.¹⁵⁵

I anledning svenskernes bevegelser i starten av oktober 1510 reagerte Kristian på det han mente måtte være en svensk mobilisering. Han befalte kapitlet i Nidaros om å klargjøre «60 væraktige huskarler¹⁵⁶ med harnisk og Væрге».¹⁵⁷ For å forlange dette, måtte Kristian ha hatt en viss velvilje og kontroll over de innenlandske institusjonene, samt en viss innflytelse over erkesetet som tidligere hadde vist en passiv motstand mot Kristians politiske tiltak.¹⁵⁸

Det ser ikke ut til å ha vært enighet om våpenstillstandens varighet og gyldighet. I slutten av november, tre måneder etter våpenstillstanden mellom Åke Hansson og Kristian skal ha blitt brutt, meddelte biskop Vincens og Ture Jönsson, på vegne av Svante Nilsson, at de ønsket å holde våpenstillstanden med visekongen. Samtidig lovte de å varsle Kristian fjorten dager i forveien. Dersom svenskene førte krig mot Danmark, ønsket de at våpenstillstanden med Norge fortsatt skulle holdes.¹⁵⁹

I et svar på brevet fra biskop Vincens og Ture Jonsson ønsket også hertug Kristian å holde våpenstillstanden, med den samme lovnaden om å ikke ta opp igjen krigen uten forvarsel.¹⁶⁰

Den gjensidige enigheten om at krigen ikke skulle tas opp igjen uten forvarsel må bety at Kristian nødvendigvis ikke ønsket en omfattende krigføring fra visekongedømme - spesielt det faktum at våpenstillstanden ble respektert fra begge sider over lang tid. Politikken Kristian førte må for det meste har vært vellykket, noe hans økende kontroll over Norge, kontrollen i grensetraktene og svenskernes stadige forsikringer viser.

Betydde det at svenskene fortsatt ikke hadde mulighet til å kjempe på to fronter? Eller så man på hendelsene i Norge som separert fra unionsstriden med kong Hans? Det er også mulig det kan ha betydd at siden hertug Kristian stod såpass sterkt i Norge ville et angrep fra svensk side være fånyttet? Til tross for frykten for en tofrontskrig og større ødeleggelser valgte det nasjonale partiet i Sverige å fortsette kampen mot unionskongedømmet i den tro at den skjøre våpenstillstanden ville holde, slik at man unngikk å kjempe på to fronter.

På grunn av sin sterke posisjon i Norge var det mulig for Kristian å føre en mer selvstendig politikk og ta avgjørelser på egen hånd. Det viste seg da våpenstillstanden

---

¹⁵³ DN XXII: 504

¹⁵⁴ Styffe: Bidrag V s. CLI

¹⁵⁵ DN XXII: 86

¹⁵⁶ Våpenfør medlem av et hushold under en konge, erkebiskop eller mektig høvding..

¹⁵⁷ DN V: 1007

¹⁵⁸ Se delkapittel 2.5: Forholdet til erkebiskopen

¹⁵⁹ DN XXII: 92

¹⁶⁰ DN XXII: 91

ble brutt og han reagerte umiddelbart. Kristian krevde 60 huskarler fra Nidaros, noe som godt illustrerte hans innflytelse over erkestolen og maktinstitusjonene i Norge som sådan.

Kristians politiske tiltak var derfor tydelig preget av den politiske situasjonen i Sverige, stridighetene i det svenske riksrådet, men også basert på det politiske grunnlaget han hadde bygd seg opp i visekongedømme. Trusselen fra Sverige mot visekongedømme var heller ikke lenger reell, og det bidro til at Kristian selv kom på offensiven. Det viste seg òg tydelig at svenskene manglet en sterk makt som kunne samle det splittede, svenske aristokratiet.

3.3.1 Opprustning og tofrontsrig

Kristian drev aktiv med opprustning i Norge, men da skotske leietropper var på vei til Båhus¹⁶¹ måtte han spørre sin far om hva han skulle foreta seg, og i desember 1510 tilspisset situasjonen mellom hertug Kristian og Sverige seg.

Ifølge Ture Jönsson tinget visekongen med allmuen i Västergötland, men skal samtidig ha bedt om en forlengelse av våpenstillstanden. Dersom den ikke ble forlenget trengtes det både forsterkninger, «hovmenn, børser og krutt», mente Ture Jönsson.¹⁶²

Mot juletider skal kong Hans ha kommet med 4000 ryttere til Skåne som han ønsket innkvartert. Samtidig aktet hertug Kristian ifølge rapportene å dra inn i Västergötland for å sette opp sitt banner og la seg hylle som konge.¹⁶³

På nyåret ser det ut til Kristian har gått til aksjon, og ifølge biskop Vincens var Västergötland snart på danske hender. Kristians hær gjennomførte flere plyndringer, voldtok og stiftet flere branner. Blant annet plyndret de domkirken i Skara og krevde løfte om troskap, før de forflyttet seg sørover.¹⁶⁴ Riksforstanderen holdt landsting i Skara og ønsket å forsikre seg om vestgötarnes støtte¹⁶⁵, men fikk også kritikk for å ha forsømt forsvaret. Den svenske allmuen reagerte med sinne på hertug Kristians harde fremferd, noe som igjen gikk utover riksforstanderen.¹⁶⁶

22. februar må Kristian fremdeles ha vært i Sverige, da kansleren Jon Pålsson stadfestet et privilegium på hans vegne¹⁶⁷, men mot slutten av februar kom det frem at han hadde dratt tilbake mot Oslo.¹⁶⁸ I mellomtiden hadde futen Olof Björnsson tinget allmuen i Uppland samlet krigere, eller så «mange som Svante vil ha og hvor han vil ha dem».¹⁶⁹ Han skrev også at kong Hans skal ha dratt tilbake til Danmark.

I midten av mai var Kristian ventet til Båhus, hvor han ifølge ryktene skulle måle opp Elvsborg¹⁷⁰ klippe og bygge den opp med tømmer slik at han kunne innkreve

---

¹⁶¹ DN XVI: 349. I brevet spør han også sin far om *bergenfarerne*, og oversender et brev fra tyskerne i Bergen som beretter om *Klager over de Lybskes Røverier*. Dette må sees i sammenheng med krigføringen mellom unionskongedømmet på den ene siden, og den svenske-lybske alliansen på den andre.

¹⁶² DN XXII: 93

¹⁶³ DN XXII: 94

¹⁶⁴ Larsson, 1997: 399-404

¹⁶⁵ Larsson, 1997: 401-404

¹⁶⁶ Se delkapittel 2.3: Utviklingen i Sverige 1500-1513

¹⁶⁷ DN VI: 654

¹⁶⁸ DN XXII: 98

¹⁶⁹ DN XXII: 97

¹⁷⁰ Ni år tidligere, i 1502, hadde hertug Kristian seiret i slaget ved nettopp Elvsborg og frelst Norge for kong Hans under det svensk-norske opprøret. jm. Allan, 1864: 436

skatten. Ture Jönsson ønsket dermed at riksførstanderen skulle komme med så mange folk han kunne skaffe for å hindre visekongen i å innta Elvsborg.¹⁷¹

Brevet som fortalte at Kristian var på vei til Båhus er noe av det siste vi hører om hertug Kristian i grensetraktene under hans visekongedømme, men resultatet av hans forsøk på å vinne Sverige for unionen kommer tydelig frem av brevet allmuen i Dalarna skrev til Sten Svantesson, Sveriges nye riksførstander:

Da Kristian herjet i Skara og Västergötland hadde Ture Jönsson og hans folk støttet Svante slik at Dal forble «uplyndret og ubrent.» Allmuen ønsket å beholde Ture Jönsson som husbond, fordi han alltid hadde holdt dem ved lov og rett. Ifølge brevet hadde det også kommet trusler fra Båhus og fogden i Viken, og allmuen i Dal fryktet at de ville få en utenlandsk herre.¹⁷²

For å forstå Kristians politikk på bakgrunn av forholdet til Sverige, må vi samtidig se nærmere på hvilke valg han hadde og hva som spilte inn på hans avgjørelser. Dermed kan vi spørre oss om aksjonen mot Sverige skjedde i overensstemmelse med kong Hans og unionskongedømmets interesser, eller om han valgte å handle ut fra egne politiske interesser i kraft av rollen som visekonge? Det trenger nødvendigvis ikke å være så svart-hvitt.

Det er åpenbart at Kristian mot slutten av visekongedømmet sto sterkere internt i Norge, både overfor riksrådet og erkestolen, men også i forhold til Sverige. Vinteren 1511 grep hertug Kristian aktivt inn i krigføringen mot Sverige og aksjonerte mot Västergötland. Kristians politiske tiltak i Norge hadde gitt han kontrollen over de viktigste slottene der hovedsakelig danske høvedsmenn satt. Det betydde også at de militære styrkene som fantes i Norge var på Kristians hånd, og med riksrådet ute av avgjørelsesprosessen, må det ha vært opp til han hvordan de norske troppene eventuelt skulle benyttes.

Vi vet hvert fall at Kristian fikk hjelp av skotske leietropper, som mest sannsynlig dannet stammen i hertugens armé i angrepet på Sverige. Hans framferd i Västergötland skal ifølge ryktene vært brutal, noe som kan ha vært nødvendig for å skaffe forsyninger til hæren i de kalde vintermånedene. Overdreven maktbruk kan også ha ført til at Kristian støtte fra seg den svenske allmuen i stedet for å gjøre de vennligere innstilt overfor unionen. I Norge hadde Kristian nemlig erfart at en hardhendt maktpolitikk brakte resultater, noe som må ha styrket troen på at han kunne oppfylle politiske mål ved bruk av makt også i Sverige.¹⁷³

I samme periode ser vi av brevet ovenfor at kong Hans skal ha beveget seg mot Skåne med 4000 menn. Dermed måtte Sverige forholde seg til en konflikt på to fronter, noe som førte til et voldsomt press. Motsetningene fortsatte å øke innad i det svenske riksrådsaristokratiet, og Ture Jönsson så også ut til å ha tvilt på allmuens lojalitet i landsdelen.¹⁷⁴ Vi ser også at svenskene, i respons på Kristians innfall, mobiliserte krigere for å unngå kollaps for unionsmakten. I Västergötland skrev biskop Vincens at «gode råd er dyre og stor skade allerede er rammet deres krigere».¹⁷⁵ Det kan bety at Kristians styrker var effektive mot forsterkningene Olof Björnsson og riksførstanderens krets

---

¹⁷¹ DN XXII: 99

¹⁷² DN XXII: 104

¹⁷³ I november 1520 ble Kristian valgt og kronet til svensk konge. Han utnyttet muligheten til å rydde den svenske opposisjonen av veien. Massehenrettelsene som fulgte har blitt kjent som det stockholmske blodbad. Ut av kaoset steg Gustav Vasa frem. Kristian mistet sitt svenske kongedømme og trestatsunionen gikk i oppløsning for godt.

¹⁷⁴ DN XXII: 93

¹⁷⁵ DN XXII: 95

hadde tinget og samlet. For svenskene handlet det mest av alt om å binde opp deler av kong Hans' styrker for å unngå at disse aktivt ble satt inn mot Sverige i en tofrontskrig.

Hertug Kristian oppholdt seg ikke lenge i Sverige vinteren 1511 før han trakk seg tilbake til Oslo. Det kan bety flere ting. Mangel på forsyninger har blitt nevnt. Det mest sannsynlige er at han ville åpne en ny front for å avlaste sin far og om mulig tvinge svenskene til nye forhandlinger, noe det planlagte trerikesmøte i Malmø er bevis på var vellykket. Men etter Svante Nilssons død ga Sten Svantesson, den nye riksforsanden, ny giv i til den unionsfiendtlige fraksjonen og kampen mot unionskongedømme.

Ved å aksjonere mot Sverige visnet den aktive svenske agitasjonen og det svenske presset mot grensetraktene hen. Kristians politiske tiltak og hans militære fremstøt ser dermed ut til å ha slått ned den svensk-norske tilknytningen.

Kristian førte tydelig en selvstendig politikk i årene som visekonge. Erttertiden har prøvd å tilegne Kristians politiske motiver og hensikter som machiavellistisk, men han var ikke en like dreven realpolitiker eller "statsmann" som sin far. Det som kjennetegnet Kristians politikk i perioden var maktsentraliseringen, privilegiepolitikken, og angrepet på de innenlandske institusjonene, som skjedde under en virkeliggjørelse av et autokratisk regjeringideal. Denne utviklingen var, som nevnt, preget av harde anti-aristokratisk politiske tiltak.

Det er også umulig å komme utenom unionskongedømmets overordnede interesser og dets betydning for Kristian politiske beslutninger. Kristian var tronfølgeren, og hadde følgelig muligheten til å posisjonere seg som en sterk unionsmonark ved å sikre Norge og legge til rette for en mulig erobring av Sverige.

Det var først og fremst i Kristians interesse at Norge ble sikret for unionen, noe han definitivt hadde bidratt til under visekongeperioden. Samtidig ønsket han en nordisk union under én sterk monark - regimen regale. At gjenopprettelsen av Kalmarunionen ikke skjedde mens Kristian var visekonge betyr ikke at han mislyktes: Hans oppgave var primært å sikre Norge for unionskongedømmet. Men politikken han førte som norsk visekonge la på mange måter grunnlaget for at unionskongedømmet sto sterkere til å vinne Sverige for unionen på lengre sikt.

Skulle Norge sikres politisk for dynastiet måtte rikets fiender, svenskene, enten tvinges tilbake i unionen eller ufarliggjøres. På grunn av motsetningene mellom den danskdominerte unionismen og det nasjonale svenske aristokratiet, forble Sverige den urolige partneren både gjennom visekongedømmet og til unionens definitive oppløsning i 1523.

Kapittel 4

4.1 Konklusjon

Hertug Kristian ble sendt til Norge for å sikre landet for unionskongedømmet og dynastiet. Kristians periode som norsk visekonge ble i betydelig grad formet av forholdet til Sverige. Det var viktig å sikre Norge politisk og militært, slik at det ikke allierte seg med Sverige og rev Kalmarunionen i fra hverandre.

De norsk-svenske opprørene på 1400-tallet viste at begge land motsatte seg den økende danske dominansen over unionen. I et slikt skjebnefellesskap så man seg tjent med en partner som kunne presse unionskongedømmet i retning av en tydelig konstitusjonalisme anført av et sterkt riksråd. På grunn av Danmarks dominans var det logisk at svenske og norske stormenn etterhvert fant sammen i et interessefellesskap, noe de åpenbare kulturelle, geografiske og sosiale båndene også bidro til.

Det er i denne intrikate interessekonflikten, mellom unionsmakten og unionspartnerne, hertug Kristians politiske valg må forstås ut fra.

Gjennom sin riksomfattende autoritet styrket han kongemakten på bekostning av Norges statsforvaltning og de innenlandske maktinstitusjonene. Som statsbærende organ ble riksrådet skjøvet fullstendig til side, og ser ikke ut til å ha bli sammenkalt så lenge Kristian var visekonge. Til tross for at det fantes et norsk elitesjikt Kristian kunne benytte seg av i statsforvaltningen, ble pålitelige, ofte utenlandske menn valgt til å fylle de mest lukrative og politisk innbringende posisjonene. Av den grunn blir det også for enkelt å avskrive det norske aristokratiet som for svekket, utarmet eller uten motstandsdyktighet.

Høyadelen i de tre nordiske var internordiske - tett tilknyttet gjennom sammenfallende politiske, økonomiske og kulturelle interesser. Som følge av den negative institusjonelle utviklingen og Kristians politiske tiltak, ble gruppen av høyadelige som ville ha søkt mot politisk allianser i Sverige så godt som pasifisert. Det førte til at et mulig politisk- og militært samarbeid mot Kristian og unionsmakten var usannsynlig.

Kristian klarte å eliminere kreftene som kjempet for et tettere svensk-norsk samarbeid. Det vitner om en gryende politisk beslutsomhet og en nådeløs maktpolitiker i emning. I løpet av visekongedømmet steg han frem som unionens viktigste skikkelse i de geopolitiske spenningene.

Sakte, men sikkert konsoliderte dermed Kristian sin stilling i visekongedømmet. Han pleiet forholdet til hansaen og hollendere ved å stadfeste privilegerer, posisjonerte seg overfor den norske adelen ved hjelp av gammel norsk lov og rett, og slo ned på opprør både i Telemark og på Hedmarken.

På lengre sikt var det også viktig for Kristian å få en lojal og kongetro mann på erkestolen. I visekongedømmets første år hadde erkebiskop Gaute Ivarsson passivt vist motstand mot Kristians politikk, og samtidig holdt kong Hans ansvarlig for sønnens angrep på den norske kirke. At erkebiskopen også skal ha vært tilbøyelig til å søke svensk støtte mot den danske dominansen kan heller ikke ha hjulpet inn på forholdet til hertug Kristian.

For kong Hans og Kristian var det først og fremst Sverige som representerte en trussel mot unionskongedømmets makt. Det betydde at det som truet Kristians maktposisjon internt og eksternt, for eksempel gjennom skatteopprør eller ved å søke

politisk støtte i Sverige, måtte nøytraliseres. Her står biskop Karl som det fremste eksemplet, og derfor har hendelsen fått plass i oppgaven.

Til tross for svensk propaganda som agiterte for innfall og angrep mot Norge, forholdt hertugen seg rolig og avventende. Han var overbevist om at svenskene ikke ville risikere en tofrontskrig da de allerede var presset av krigføringen til sjøs.

I kjølvannet av Københavnfreden i 1509, der det nasjonale partiet i Sverige vant frem og fortsatte kampen mot unionskongedømmet, blusset krigen opp igjen. Krigen førte til at riksforsenderen ble satt under et voldsomt press, og motsetningene i det svenske riksrådsaristokratiet tilspisset seg. Helt siden aksjonen mot biskop Karl hadde Kristian bevisst prøvd å eliminere muligheten for en svensk-norsk allianse, noe som kulminerte med hans aksjon inn i Västergötland vinteren 1511. Det førte til en tofrontskrig svenskene umulig kan ha sett seg tjent med.

Etter Kristians aksjon stilnet den svenske agitasjon og de svenske streiftogene langs grensetraktene tok slutt.

Ved å sikre den politiske makten i Norge hadde han også brutt den særegne politisk tilknytningen mellom Norge og Sverige, og det skulle gå 300 år før svensk-norsk union faktisk ble en realitet. Fra sin posisjon i visekongedømmet hadde hertug Kristians politiske tiltak vist seg å være riktige. Likevel kom det spente forholdet til Sverige til å definere hans regjeringstid som kong Kristian II.

Litteratur

Albrechtsen, Esben. (1997) *Danmark-Norge 1380-1814 Fællesskabet bliver til*. Bin I. 1380-1536. Oslo: Universitetsforlaget,

Allen, Carl Ferdinand (1864) *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden, 1497-1536: Hans, Konge i Danmark, Norge, Sverrig, Christiern den Anden, udvalgt konge deltagende i Regjeringen: 1497-1513*. (bind 1) København: Gyldendal.

Benedictow, Ole Jørgen. (1977) *Fra rike til provins 1448-1536 (Cappelens Norgeshistorie)*. Oslo: Cappelen

Cornell, J., Carlsson, S., Rosén, J., & Grenholm, G. (1993). *Den Svenska historien : 3 : Kyrka och riddarliv, Karl Knutsson och Sturetiden* (Ny utg.]. ed., Vol. 3). Stockholm: Bonnier.

Ekroll, &, & Opsahl, E. (2018). *Nidaros erkebispesete i seinmiddelalderen : Et kultursentrum?* Oslo: Novus.

Hamre, L. (1971). *Norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513 : Førelasingar*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hamre, L. (1998). *Norsk politisk historie 1513-1537* (Samlagetets bøker for høgare utdanning). Oslo: Samlaget.

Hobsbawm, E. (1997) *On History*. New York: New Press.

Imsen, S. (2002). *Noregs nedgang* (Utsyn & innsikt). Oslo: Samlaget.

Karlsson, K. G. & Zander, U. (2009). *Historien er nå*. Stockholm: Studentlitteratur.

Kvande, L. & Naastad, N. (2013). *Hva skal vi med historie? Historiedidaktikk i teori og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.

Larsson, L. (1997). *Kalmarunionens tid : Från drottning Margareta till Kristian II*. Stockholm: Rabén Prisma.

Lönnroth, Erik. (1969) *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457*, Gøteborg.

Moseng, Ole G., Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen, og Erling Sandmo. (2007) *Norsk historie 750-1537*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Opsahl, E. (2008). Conflict and Alliance. *Scandinavian Journal of History*, 33(2), 161-182.

Ricoeur, P. (1981) *Hermeneutics and the Human Sciences*. Oversatt av John B.Thompson. Cambridge University Press: Cambridge

Rian, Øystein i Supphellen, S. (2004). *Nytt søkelys på Olav Engelbrektsson : Rapport frå eit seminar i regi av Det kongelige norske videnskabers selskab 10.-11. oktober 2003* (Vol. 2004, nr 2, Skrifter (Det Kongelige norske videnskabers selskab : trykt utg.)). Trondheim: Tapir Academic Press.

Steen, S., Bull, E., Keilhau, W., & Shetelig, H. (1935). *Tidsrummet fra omkring 1500 til omkring 1640* (Vol. 4, Det norske folks liv og historie gjennom tidene). Oslo: Aschehoug.

Taranger, Absalon (1917) *Norges historie fremstillet for det norske folk:Tidsrummet 1443-1537*. Kristiania: Aschehoug

Utdanningsdirektoratet. (2009). Læreplan i historie - fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram HIS1-02 Hentet 4.5. 2019 fra URL: <https://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Hele/Kompetansemaal/etter-vg2-studieforberedende-utdanningsprogram>)

Øverland, O.A (1891) *Illustreret Norges Historie*. Kristiania: Folkebladets Forlag (4, s. 204-222

Store norske leksikon

https://snl.no/Hemming_Gadh

https://snl.no/Nils_Ravaldsson

https://snl.no/Norge_i_senmiddelalderen - Erik Opsahl

Norsk biografisk leksikon

https://nbl.snl.no/Henrik_Krummedike - Ole Jørgen Benedictow

https://nbl.snl.no/Erik_Valkendorf - Audun Dybdahl

https://nbl.snl.no/Nils_Henriksson - Erik Opsahl

https://nbl.snl.no/Christian_2 - Esben Albrechtsen

https://nbl.snl.no/Knut_Alvsson - Magne Njåstad

Forsidebilde:

Albrecht Dürer

1521

Charcoal, 399 x 287 mm

British Museum, London

Kilder

Diplomatarium Norvegicum

Bind IV: Brev nr. 1052

Bind V: Brev nr. 1007

Bind VI: Brev nr. 645, 647, 654

Bind VII: Brev nr. 527

Bind VIII: Brev nr. 471, 474

Bind XV: Brev nr. 134

Bind XVI: Brev nr. 69, 345, 346

Bind XVIII: Brev nr. 217

Bind XXII: Brev nr. 60, 61, 63, 70, 72, 76, 79, 81, 84, 86, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 104, 504

